

CHR. REFSHØJ

**EN GAMMEL
SKOLEMESTER
FORTÆLLER**

**ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER« NR. 6
UDGIVET AF
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER
NOVEMBER 1980**

CHR. REFSHØJ

**EN GAMMEL
SKOLEMESTER
FORTÆLLER**

— Fra Vorbasse til Lellinge

ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER« NR. 6
UDGIVET AF
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER

Indholdsfortegnelse

Erindringer fra barndommen	5
Hos mor og morfar	7
Min barndomsegn	9
Det landskendte sommermarked i Vorbasse	10
Trafik mod hedebyen	11
På markedspladsen	11
Ungdommens marked	13
Andre handelsvarer	14
Krigsårene	15
Hedens betydning	16
Andre erindringer	19
Moserne	20
Årene fra 1918 til 1925	24
Forberedelse til lærergerningen og første virkeår	28
Videreuddannelse og lærer ved ungdoms- og friskole	30
Krigsårene fra 1940-45	35
Årene efter	38
Udflugter	40
Eksamen	42
Skolehistorier	42
Fester	45
Køge Å gennem Lellinge skov	50
Andre skovture	53
Tilbageblik	54
Træk af Lellinge sognehistorie	57
Slutning	59

Chr. Refshøj: En gammel skolemester fortæller.

1. oplag. 1000 eksemplarer. November 1980.

© Foreningen Danmarks Folkeminder.

ISBN 87-87897-48-2. ISSN 0106-9322.

Sat med English Times og trykt hos Midtjyllands Bogtrykkeri A/S, Tølløse.

Forlagsredaktion: Henrik Ingemann og Knud Bødker.

Forord

Det er en tilfældighed, at dette hæftes erindringsfortæller, Chr. Refshøj, kan berette om to store folkelige arrangementer: Vorbasse marked og festerne i Lellingeskoven.

Niels Senius Christen Refshøj er født på Djursland, i Glæsbjerg sogn, den 28. august 1904 som den ældste søn hos skolelæreren. Familien flyttede senere til Vorbasse-Heinsvig sogn, og herfra fortæller Chr. Refshøj levende og engageret om markedet, der ifølge den allestedsnærværende professor Labri var verdenskendt – ihvertfald i Vorbasse og omegn! Markedet har sin oprindelse som kildemarked og kan dateres tilbage til det 13. århundrede.

I en moden alder fulgte Chr. Refshøj i sin fars fodspor, og efter læreruddannelsen fra Vordingborg seminarium, underviste han ved forskellige skoleformer, bl.a. fri- og efterskoler. Herefter kom han til Lellinge mellem Køge og Ringsted og var her i 35 år, indtil sygdom i 1970 bevirkede, at han måtte tage sin afsked.

Fra Lellinge kan Chr. Refshøj fortælle om det andet store folkelige arrangement: Børnefesten i Lellingeskoven – en fest, der har rødder i forrige århundredes »kulturrevolution« – de folkelige bevægelser. Muligvis er Børnefesten ikke så kendt som Vorbasse marked, men den dag i dag samles fortsat flere tusinde deltagere til børnefesterne.

I de tidligere udkomne hæfter i erindringsserien »Folk fortæller«, berettes om skolen set med børnenes øjne. I denne erindring er skolemiljøet beskrevet fra katederet. De mange små oplevelser – glimt af skolens hverdag – samler et billede af en skole, der ikke kun var en bygning indrettet til undervisningsformål, men en skole, der var en kulturel institution og kraftcenter i lokalmiljøet. Kulturelle rammer for såvel børn som voksne. Og gennem Chr. Refshøjs fortælling får man fornemmelsen for skolelæreren vigtige og samlende rolle. Hans arbejde var ikke alene et job, det var også en livsform.

November 1980.

Henrik Ingemann.

Illustrationerne side 14, 18, 21 og 23 er lånt fra bogen »Vorbasse – et hedesogn«, Kolding 1963, skrevet af Valdemar Andersen.

Erindringer fra barndommen

Nogle påstår, at ingen kan huske, hvad der er sket før 4 års alderen, men jeg erindrere ganske tydeligt to begivenheder forinden.

Mine forældre, der var lærerfolk på Djursland, besøgte nu og da en gårdmand, som havde en stor sort hund, og den legede jeg med på cementgulvet i bryggeriet. Engang tumlede jeg under legen mod et bordben, fik en bule i panden og brast i gråd. Ligeledes huskes, at mor på orglet spillede og sang de vemodige viser »Skamlingsbanken« og »Jeg elsker den gamle, den vaklende rønne«. Senere forstod jeg, at hendes tanker gik til den sydlige del af Heinsvig sogn - til barndomshjemmet: et gammelt skrøbeligt, men velholdt og hyggeligt hus med hvidkalkede bindingsværksmure, hvori der var fire hele og to halve vindueskarne samt en skorsten på rygningen midt i stråtaget. Det var omgivet af en velholdt have med pyntelige urtebede, rene gange, frugtbuse samt mindre træer, som strakte sig ned til den friske grønne eng.

I 1864 blev en 12 års pige - min mormor - afbrudt i sin leg udenfor det gamle hus ved synet af en afdeling østrigske dragoner, som på markvejen kom ridende mod det ensomt beliggende hus, men ingen i dette led nogen overlast af de fjendtlige soldater.

Da mor længtes tilbage til barndomsegnen, søgte far et enlærerembede, som var ledigt i Vorbasse-Heinsvig sogn, men da morfar, der var sognerådsformand i samme sogn, valgt af de højstbeskattede, ikke ønskede at have indflydelse på indstillingen, forlod han imens lokalet på fattiggården, hvor rådet holdt sine møder.

Far fik embedet, skønt han ikke kunne synge, hvilket krævedes af en enlærer på landet, men mor, som sang godt, overtog så hvervet som sang- og håndgerningslærerinde.

Omkring skolen - mit andet barndomshjem - var der enkelte huse og nogle stråtede firelængede gårde, man skulle gennem en port for at komme ind på gårdspladsen, hvoraf møddingen optog en betydelig del.

Her fik jeg hurtigt kammerater og lærte egnens udelege så som »klik-ovet«, »skebold«, »kædetagfat« og mange flere. Islegen var den morsomste, men den var nu ikke ufarlig. Om sommeren bankede unge mænd en tyk pæl ned i mudderet på en lavvandet sø, og når søen om vinteren var bundfrossen, og pælen stod godt fast, blev to lange lægter fastgjort på en sådan måde, at de kunne bevæge sig om pælen. To korte stolper på hjul eller ståltrådsskinner holdt lægterne i passende højde over isen, de var oftest anbragt og fastgjort til lægternes frie yderste ende. Nu havde man en dobbelt hesteomgang, hvor de mindre børn inderst og de større yderst stående på små hjemmelavede isslæder holdt på lægterne, som af unge mænds skubbekræfter blev ført rundt med stor fart, ledsaget af hyl og latter. Der kunne også være fire lægter - lignende en mølle - og indtil 30 deltagere i legen. Flere var så optaget og begejstrede, at de glemte aftalt hjemkomsttid, men når så far viste sig i det fjerne og gav tegn, gjaldt det om at komme hurtigt af sted mod hjemmet.

I skoledistriktet, som dækkede et stort område, var der kun spredt bebyggelse, og nogle børn havde langt til skole, derfor var det ikke altid rart at traske ca. 3 km på en dårlig vej ved vintertide, cykler var der ingen af, derfor måtte alle - også voksne bruge »Apostlenes heste«.

En nabo, der var snedker og arbejdede ude om sommeren, gik hjemme fra kl. 3½ for at være på arbejdspladsen kl. 6. Han arbejdede så hver ugedag i ca. 12 timer, boede på stedet, gik hjem lørdag aften, var hjemme ved 21-tiden og startede igen mandag morgen kl. 3½.

Der var mange børn i den toklassede skole, hvor indbyrdes undervisning brugtes i nogen grad. Skoletiden var i sommerhalvåret for ældste klasse to ugedage fra kl. 7 til 14. De store børn var enten ude at tjene eller måtte hjælpe til hjemme. Yngste klasse gik i skole de øvrige ugedage i samme tidsrum. I vinterhalvåret var skoletiden fra kl. 8.30 til 15.30 fire ugedage for ældste klasse og to for yngste.

Skolens juletræsfest glædede alle børn sig til. Nogle dage før jul samledes forældrene en aften i skolestuen og lavede roser, engle og kræmmerhuse ved hjælp af strikkepinde og skabeloner. Samtaler, sang og latter hørte med til en fornøjelig underholdning, kaffe med hjemmebag hørte ligeledes med.

En aften i juleferien holdtes festen, hjælpende forældre flyttede skolebordene udenfor, og træet kom ind og blev pyntet med lys, godteposer, glimmer, roser m.m. Kl. 18 blev de ventende børn lukket ind. Der blev

»Nunget julesalmer, uddelt poser, man påhørte en kort tale, og derefter deltog man med liv og lyst i de gamle sange, som vi børn syntes var alligevel bedst indslag. Med en dygtig legeonkel varede det ikke længe, før vandet også løb ned ad væggene i den lavtloftede skolestue, mens forældrene holdt på om de små stuer og drak kaffe og diskuterede de sidste nyheder.

Hos mormor og morfar

Efter at mine forældre var flyttet til Fitting skole i Vorbasse sogn, var det lettere at besøge mormor og morfar i Donslund - dog var det ikke så let og rart især ved vintertide at køre de to mil ad dårlige veje på en åben vogn i kulde og sne.

Et år skulle vi fejre juleaften hos dem, og efter forud truffen aftale skulle vor nabo køre for os med start kl. 10, morfar kørte også hjemmefra kl. 10, så ville de nok mødes på halvvejen, og det skete. Skønt det blev en

Kirstine og Christen Refshøj.

foryggende snestorm, blev turen gennemført i skridtgang, derfor var vi efter flere timers kørsel godt forfrosne, da vi nåede vejs ende.

Vi fik senere den traditionelle juleaftenret: suppe, steg, og ved det tændte juletræ sang vi morfars kæreste julesalme »Mit hjerte altid vanker i Jesu føderum«.

En anden gang, men ved sommertid, hentede morfar os med sine hvide heste, Klaus og Lise, men da mødte vi et særsyn, nemlig en bil, morfar gav tegn med pishen, at bilen skulle standse, mens han kørte ind på en mark, for hestene var meget bange for det ukendte tøffende uhyre.

Vi var næppe kommet til hjemmet, før et forfærdeligt tordenvejr brød løs, det holdt sig længe over ejendommen, hvor køerne i stalden ofte brølede af skræk.

Senere var jeg i Donslund nogle dage i ferierne og overværede smørkærling, ølbrygning, kartning af uid og bagning af rugbrød i den store ovn, man bagte 10 til 15 brød hver gang og først, når de var spist, blev der bagt igen. I dagens måltider var kartofler (-tøfler) og boghvedegrød faste bestanddele. Kartofflerne blev ikke skrællet, de blev kogt med huden på, og enhver pillede sine. Boghvedegrød var dagens sidste måltid, den spistes af et fælles fad med sødmælk til. Morfar syntes, at han ikke havde fået rigtig mad, dersom han en dag måtte undvære sin kære grød. Hos hans nærmeste nabo mod vest godt 3 km borte - men det var jo ikke langt, når man stak lige til - fik man boghvedegrød 3 gange daglig undtagen søndag, da fik man mælkegrød.

Boghveden, en nøjsom plante, trivedes nogenlunde på de sandede agre, men han værmede om den. En dag bad han naboen karl om at skyde skovduerne, inden de havde taget hele afgrøden, jeg fulgte med ham og stod skjult i dækning ved nogle graner, da en stor flok ankom, der lød et par skud, og 5 faldt døde til jorden, desværre tilhørte 2 af disse karlens husbond - de ville nemlig også have del »i kagen«.

Efter morgenmaden læste morfar altid højt af en andagtsbog eller biblen, ved middagstid kom avisen, som blev nøje studeret.

Mormor havde en glimrende hukommelse og var en god fortæller. En aften, vi var alene hjemme, fortalte hun om morfar, der engang var til sognerådsmøde og ikke kom hjem til sædvanlig tid. Hun blev derfor urolig, gik ad den øde sandvej ned til åen og lyttede, men gik skuffet tilbage igen. Min mor og morbror gik senere ud og lyttede, men ingen kendt lyd hørtes, selv efter midnat hvilede stilheden over den ensomme egn. - Endelig

hørtes han, men han standsede ofte. Mormor gik ham i møde og spurgte, hvorfor han kom så sent. - »Der var så mange sager på dagsordenen ved sognerådsmødet, derfor blev det sent - men da jeg gik over åen, lød i nærheden et plask, som om nogen faldt i vandet«.

Dagen efter oplystes, at en mand ved et gilde havde fået for meget at drikke og derfor var faldet i åen.

En anden gang fortalte hun en mærkelig beretning om to tjenestepiger på en gård. Når de kom i nærheden af hinanden skete det ejendommelige, at tøvrene for op af tørvekassen og lagde sig forskellige steder i køkkenet, vasketøjet forlod tørresnoren og fløj rundt selv i stille vejr. Ingen, ej heller pigerne kunne forklare fænomenet. I 1980 - I dag kan flyvende tallekener og rummænd ej heller forklares.

Til deres guldbryllup lød første vers af en forfattet sang således:

*»På Jyllands hede, hvor I bor,
I elsker denne plet jord,
Som var jert hjem så langt et spand af tid,
Hvor dagens gerning I øved' med flid«.*

Min barndomsegn

Min anden barndomsegn lå afsides, og den var præget af en barsk natur. Da far i 1911 skulle ud på en længere rejse, fulgte mor og jeg ham de 3 km til den grusede, men hullede landevej, hvorpå dagvognen kørte de godt 3 mil til Lunderskov station. Jeg husker endnu tydeligt den fyldte kasse, hvor der dog ved sammenklemning skabtes en plads til.

En gammel mand fortalte, at han i et syn havde set, at en oplyst vogn en vinteraften kom kørende på marken over vejen og ind i granskoven. I 1917 blev Kolding - Troldhedebanen åbnet, og skinnerne var lagt, hvor manden for år tilbage havde set den mærkelige vogn, men nu blev forbindelsen med omverdenen hurtigere og bedre.

Når sol og østenstorm ved forårstid udtørrede sandmarkerne, kunne sandflugten på nogle ejendomme sammenlignes med en forrygende snestorm, de spæde planter var enten slidt itu af sandet eller tildækkede, hvorfor en ny tilsåning skulle foretages.

Beboerne - mændene klædt i vadmel og kvinderne i hvergam - var

flittige og nøjsomme. Om vinteren opholdt man sig mest i køkkenet og nød godt af komfurvarmen, her stod bl.a. et par armstole med flettede halmsæder, men disse stole var forbeholdt manden og konen. Den pæne stue var sparsomt møbleret.

Kosten var solid, hjemmebagt rugbrød og hvedebrød (kaldet kage), hjemmekærnet smør, kartofler, flæsk samt grød var daglig spise. Mange hjem var næsten selvforsynende med de daglige fornødenheder til livets ophold.

Naturligvis var der gilder og sammenkomster, de holdtes oftest i forbindelse med fødselsdage - eller griseslagtning. Det kunne før og efter måltiderne knibe at rumme de mange gæster i de små opholdsrum. Traktementet bestod som regel af suppe med tre slags boller samt steg og dessert. Efter spisningen gik tobaksdåsen rundt, og når pipen var stoppet og tændt, forsvandt mændene om vinteren ud i stalden, besigtigede og vurderede dyrene, og om sommeren gik de i marken, beså afgrøderne eller opholdt sig i haven. Inden gæsterne gik hver til sit, sang man en eller flere religiøse sange, for Indre Mission prægede egnen.

Det landskendte sommermarked i Vorbasse før 1. verdenskrig

Et besøg på det store sagnomspundne sommermarked i Vorbasse hørte omkring 1913 til årets største begivenheder i det sydlige Jylland. Det rangerede blandt årets store højtid, og det var slet ikke så forkert, for markedet havde i sin brogede mangfoldighed sin plads i menneskelivet.

For hedeboerne var det et spændingsfyldt indslag i dagliglivet, når man kunne sætte kursen mod den lille by en augustdag og opleve markedets særegne atmosfære.

Det fortaltes, at markedets størrelse i Nordeuropa kun blev overgået af Novgorod ved Ilmen i Sovjetunionen, Kiviks marked i Sverige og Hjallesrup hestemarked. Denne antagelse var dog næppe rigtig, men at markedet hørte til Danmarks mest kendte og berømte, var dog sandt.

Når man omtalte en sket begivenhed, blev tidspunktet ofte nævnt i forbindelse med markedet: »Det og det skete 3 uger før eller 14 dage efter Vorbasse marked«. - Kalenderen var altså ligefrem sat ud af funktion.

Der foregik ikke blot køb og salg af dyr, men der var også en mængde

forlystelser. Folk kom langvejs fra. Nogle for at handle, andre for at træffe slægt og venner og derved høre nyt fra andre egne.

Dagene før begyndte forberedelsen til at modtage de mange mennesker, hvis tilstedeværelse betød en god ekstrafortjeneste, da tilreisende markedsgæster mod betaling kunne få mad og drikke i gårde og huse, det var på en måde et nedarvet privilegium gennem mange generationer.

Trafik mod hedebyen

Allerede dagen før selve markedsdagen var der stor trafik på vejene, men da dagen oprandt, var der enorm trafik. Folk tog tidligt hjemmefra, og fra kl. 6 til kl. 11 passerede forbi mit hjem en næsten uafbrudt glidende strøm af hestevogne med mindre dyr: kalve, grise og lam i en tremmekasse bag på fjedervognen eller på den stive kassevogn - heste i kobbel d.v.s. grimeskafte bundet til halen på dyrene foran, mange var nystriglede og velplejede. Sammenkoblede køer og kvier samt brægende fåreflokke, hvis lam var bestemt til salg, drog mod hedelandsbyen, og en varm og tør sommerdag markeredes de sandede veje af en støvsky, så trafikken kunne følges på lang afstand, jeg husker ingen biler på vejen, derimod gjorde en transport i 1912 et blivende indtryk: - en gammel kone, der sikkert var yngre end udseendet vidnede om, sad på bunden i en lille kassevogn og holdt på en kalv i en sæk med den ene hånd og holdt en ko i tøjr bag i vognen med den anden hånd, mens tordenregnen skyllede ned.

Denne enorme trafik på de ellers ikke stærkt befærdede sand- eller grusveje gjorde et uforglemmeligt indtryk på sognets og nabosognenes beboere.

På markedspladsen

Når man kom til markedspladsen, som ved 9 - 10 tiden var fyldt til trængsel, blev de dyr, væsentlig trækdirene, som ikke skulle sælges, sat i stald, hvis der var plads, ellers blev de bundet til vognene og fik enten en medbragt mulepose med hakkele og korn eller et godt grøntfoder.

Selv om der var mange dyr til salg, var der også mange købere. Man handlede mand og mand imellem, en købte en hest, vognen fulgte underterti-

den med, en anden købte en ko med kalv, men langt de fleste dyr blev solgt til opkøberne, prangerne, som var kendelige i de grå kitler, og de kunne aftage mange dyr til forbindelser i ind- og udland.

Jeg kørte med vor nabo vistnok i 1912 og overværede en handel, som tydelig huskes. En hestehandler var i færd med at købe en hest, som blev nøje undersøgt af kenderøjne overalt. Sælgeren forlangte derefter en pris, som slet ikke kunne godkendes, hvorefter køberen gik sin vej. Dog - han kom ligesom tilfældigt forbi hesten igen, vurderede den endnu en gang og bød mere. Denne scene gentog sig et par gange til, og hver gang blev håndbevægelserne større og samtalen mere højroret, et almindeligt slagsmål var sikkert nært forestående. Men da en tredje mand blandede sig som mægler i handelen, bevirkede dette, at de »stridende parter« brækkede det beløb, som var dem imellem, midt over. Håndslag blev givet, og handelen var i orden, selv om køberen forsikrede, at han ville tabe penge ved videresalg. Men senere erfarede jeg, at denne mærkelige handelsceremoni var traditionel.

De købte heste blev sammenkoblede, og der kunne være 18 - 20 i hvert kobbel, der blev ført til de nærmest liggende jernbanestationer som var 2½ og 3½ mil borte.

Maden spillede en betydelig rolle, og gøgl og ballade hørte selvfølgelig med til et »ordentligt marked«.

Da der ikke var mange adspredelser i dagligdagen før 1. verdenskrig, var det vel ret naturligt, at markedet var en kærkommen afveksling i den noget ensformige trummerum.

Fra så godt som alle hjem i vid omkreds var en eller flere - skolerne havde jo fredag - draget af sted, og ved middagstid var der så mange, at det kunne være vanskeligt at finde en slætning eller ven, hvis mødested og tid ikke var nøje aftalt.

Selv om handelsmænd og gæster havde en hjemmelavet madpakke med, var det nu også godt med en varm ret. Det var ikke den højere gastronomi, der blev trakteret med i madtelene, men en god og solid kost. Særlig suppe var en yndet ret og kostede godt en krone pr. portion med 3 slags boller: kødboller, melboller og brødboller, stegte ål var der også efterspørgsel efter.

Ungdommens marked

Gik man fra selve markedspladsen, kom man til ungdommens marked med masser af gøgl: Karruseller, gynger, spille- og skydeboder, kageboder m.m., og naturligvis søgte især børn og unge til den del af markedspladsen, men teltholderne var efter foregående dages anstrengelser forberedt på at modtage stort besøg.

I de mange salgsboder var udstillet noget for enhver smag f. eks. Christiansfelder-honningkager enkeltvis eller i bundter på 5 stk., de var tilpas brune med eller uden glasur, men i tørt vejr grålige af støv. Der var sukkerstænger med højrorde striber, store bolcher, - bismarcksklumper, som fyldte hele mundhulen samt kagehjerter med sukker og kærlighedsvets. En udråber med en stor dragt for munden tilbød et beløb til den modige, der kunne slå en lille mand i gulvet inde i teltet i løbet af 3 omgange i en boksekamp. Unge mænd viste ved kraftprøver, hvad de duede til, mens piger og andre unge var meget interesserede tilskuere.

Mange ville også se dødscyklisterne, som kørte i en rund tremmekasse med stærk fart, og når rytter og cykel befandt sig i topstilling, var det højt over tilskuerne, mens skrattende lirekasser hørtes udenfor.

Man kunne altså let komme af med det beskedne beløb, mor og far eller en gammel venlig nabo havde spenderet til omsætning på markedet.

Men mon ikke »professor Tribini«s forgænger, den landskendte gøgler »professor Labri«, som altid var til stede og kunne få det højttærede publikum til at lytte, var mest anerkendt. Labri var klædt i en orientalsk lignende klædning samt høj hat og gymnastiksko, og med rivende tungefærdighed reklamerede han for de mærkelige og spændende ting, der vist inde i teltet, som en smagsprøve viste han for menneskemylderet med utrolig fingerfærdighed sin kunnen.

Når en stor dreng på 14 - 16 år blandede sig i hans annoncering, blev han venligst anmodet om at »trine op på paraden«, d. v. s. forhøjningen eller det træstativ, hvor de optrædende blev præsenterede. Gik han derop, trak »professoren« et æg ud af bagdelen og kagiede eller tog en stor sutteflaske op af hans lomme, hvorefter drengen skyndte sig ned, ledsaget af satiriske bemærkninger - og så sagde han ikke mere. Af det meget, som forevistes bag telthorhænet, var »skelettet af Kristian«, en ung mand på 16 - 17 år. »Se, hvor folk myldrer ind«, sagde Labri, »men vi kan saftsuseme heller ikke vente længere, forestillingen begynder i næste øjeblik«. En dreng,

have en hat, men da hun ikke havde mulighed for at komme til byen, bad hun naboen købe en sådan på Vorbasse marked. Det lykkedes ham at købe en brugt damehat til en billig penge, derfor var glæden stor i det lille hjem, da han efter hjemkomsten afleverede hatten.

Jeg skulle være hjemme ved 8-tiden om aftenen. Nogle før, andre senere, og derfor oplevede jeg ikke afslutningen på markedet.

Desværre hørte man tit dagen efter, at nogle havde fået brådne pander efter slagsmål hen på de små timer, andre var blevet afkølede i »Krigshavnens« mudrede vand. Derfor var alle ikke begejstrede for markedets tilhørende hurlumhej med eftervirkninger.

En handel blev ofte afsluttet med såkaldt lidkøb som regel en kaffe-punch, men det skete jo, at en og anden fik for mange inden for vesten, og af den grund blev der for stort svind i terminspengene. Efter besøget i drikketeltene fortsattes drikkeriet enten i omegnens kroer eller hos gode venner i nabosognene, og manden kom som følge deraf først hjem flere dage efter markedets afslutning med hjemkøbte købmandsvarer hult til hult i vognens bund.

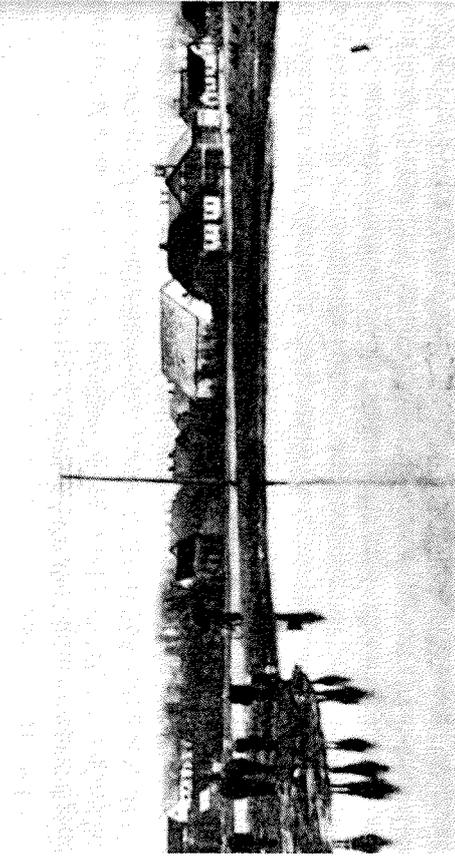
Men »hvor der handles, der spildes«.

Tusinde af mennesker aflægger endnu hvert år besøg på det store traditionelle marked, selvom der er sket store forandringer siden 1912. I en meddelelse i Berlingske Tidende af 18. juli 1973 stod: »Tribini, professor, dr. honoris, er ikke til at tæmme. Lægerne ville have, at han skulle holde sig i ro efter sin seks ugers sygdom, men så kaldte de fra Vorbasse, og det kunne Tribini ikke stå for. Derfor vil man i morgen på Vorbasse marked se den kære gamle gøgler i sving igen fra kl. 9 til midnat«.

Markedets oprindelse kan føres tilbage som kildemarked i det 13. århundrede.

Krigsårene

I 1912 fik man en ung og initiativrig uddeler i brugsen, men da Tyskland den 1. august 1914 erklærede Rusland krig, mobiliseredes den danske hær, og uddeleren og mange andre unge indkaldtes til sikringsstyrkerne. Der var gråd og bekymring i mange hjem, for ingen vidste, hvad der kunne ske. Jeg husker tydeligt, at far sagde til mor: »Nu må vi skynde os at spise, hvad der er i saltkarret, inden tyskerne kommer«. De kom dog ikke, men

Vorbasse »Krigshavn« – det ellers så fredelige gadekær i Vorbasse, fotograferet omkring 1910. (Vald. Andersen, side 322).

Kristian, gik hen til et bord, hvor der lå en ske, han løftede - lettede - skeen lidt. Labri kommenterede: »Ske-lettet-af-Kristian!« Flere lurendrejermirakler blev forevist, og da forestillingen var forbi, blev publikum opfordret til at klappe, for at de udenfor gående kunne høre tilfredsheden - og inden længe var teltet fyldt igen.

Professor Labri har været stærkt medvirkende til, at »Vorbasse Krigshavn«, et lille fredeligt gadekær, i tidens løb er blevet kendt viden om, fordi navnet blev et uundværligt led i hans udråbervisksomhed på andre markeder.

Andre handelsvarer

Man handlede også med døde ting f. eks. de af bønderne i de lange vinteraftener hjemmelavede husflidsprodukter: strikkede sager, »limer« det var fejkekoste af revlingeris m. v., men også købstadens handlende var flyttet på landet og solgte brugte og ubrugte varer. Da hjælpsheden var stor på den jyske hede, er det muligt, at følgende beretning er sandfærdig: En husmandskone, der skulle på familiebesøg, ville gerne

derimod kom hos naboen en fremmed mand, som talte et andet sprog, det var en sønderjyde, der var sluppet forbi grænsevagten, fordi han ikke ville i tysk krigstjeneste.

Selv om det lykkedes at holde Danmark neutral, medførte krigen vareløshed og betydelige prisstigninger på fødemidler og beklædning, derfor kneb det at få månedslønnen - 77 kr. 77 øre + fri bolig - til at slå til i et fattigt lærerhjem. Men så lejede far en ko, der fik det fornemme navn »Silketop«, den græssede om sommeren i 1915 i vejgrøften under mit opsyn, og når det var tid at komme hjem, blev der sat en stang med en hvid klud ud fra loftsvinduet.

Koen, som mor malkede, overnattede i et afsides hjørne af legepladsen, dens efterladenskaber blev selvfølgelig fjernet, inden børnene kom i skole. I eftersommeren købte far koen og 3½ tdr. land nær skolen og lod opføre en staldbygning derpå. Senere fik han 4 køer, 1 hest (kaldet Kasper), 4 får, nogle grise samt en del høns, der var nu penge mellem folk og derfor ikke svært at låne. En spand og en kurv æg kostede ca. 80 kr. i brugsen, altså et godt supplement til lærerlønnen.

Krigen medførte voldsomme prisstigninger på dyr, især på heste, som brugtes ved fronten, de betaltes med så store summer, at landmændene slet ikke kunne forlange nok.

En gårdmand, der havde en smuk og velplejet ung hest, fik besøg af en hestehandler, som købte op til tyskerne. Manden ville ikke sælge hesten, men det var ham en glæde at vise den for andre, ja, han var stolt over den. Prangeren spugte om, hvad han eventuelt forlangte. - »Jeg vil have 4000 kr., så du kan forstå, at den skal ikke sælges«. - »Et ord er et ord«, sagde hestehandleren, » - du får 4000 kr., og jeg får hesten«.

Det var en bedrøvet og slukøret mand, som måtte fortælle familien, at nu var Musse solgt.

Hedens betydning

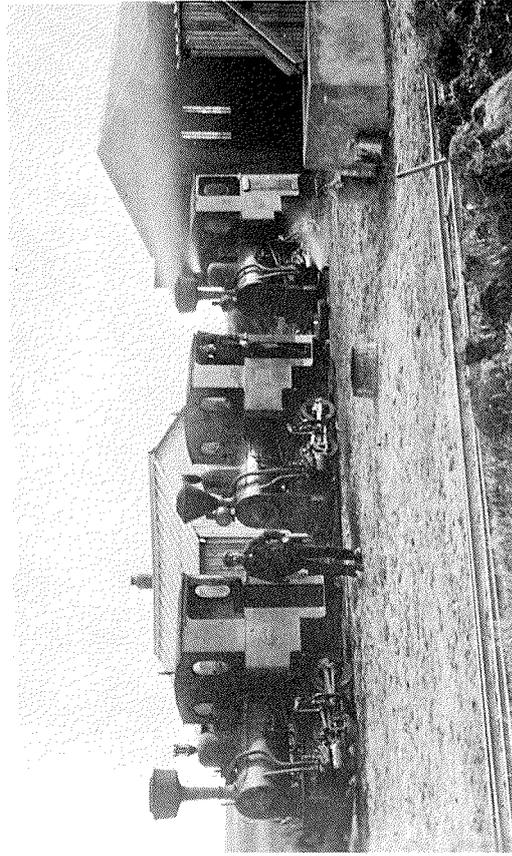
I Blichers digt om heden og dens ydeevne står: »Gold er den jord, som lyngen bær, guldhøst ikke der vanker«, det er jo rigtigt, men i krigsårene var der værdier at hente på de omliggende hedestrækninger. En tør forsommer, såvidt huskes, i 1915 brændte mange tdr. land med lyng på Randbøl hede, og det var et trist syn at skue over det sorte afbrændte

område, men efter en god regnbløde kom lyngen igen, og i de følgende år anvendtes den korte smålyng som tilskud til kreaturfoder, fordi manglen på kunstgødning samt dårligt vejr medførte en ringe høst.

Der blev i krigsårene bygget mange tørvehuse, hvori en del af den store tørveproduktion opbevarede. Disse huse var tækkede med lyng fra heden, de pyntede afgjort ikke i landskabet, men de var effektive mod regnen. Gammel seig lyng blev trukket op med rod ved håndkraft, bundet i knipper og afhentet af bygherren. Engang var jeg med på heden for at trække stor lyng op, da jeg skulle til at fatte om et par planter ved jordoverfladen, opdagede jeg en stor hugorm næsten skjult i mosset meget nær ved hænderne - jeg slap og så mig senere godt for.

Pletvis i heden var der masser af tyttebær, som indbragte plukkerne gode skillinger ved salg, og mange bær blev anvendt i husholdningen. Der var også græspletter, hvor ungkreaturer fik føden. Flere gange gik jeg ud til vogterdrengene og spiste revlinge bær og krøsbær samt kartofler stegt i den varme aske efter bål. Heden ejede en egen charme, ikke mindst, når lyngen i sensommeren dækkede jorden med sit rige violette blomsterflor, hvoraf tusinder bier forsnyede de mange stader med den brune lynghoning.

Fra mergellejet i Fitting, omkring 1910.

Nogle beboere afbrændte heden for at lægge den »under plov«, d.v.s. gøre den endnu mere betydningsfuld, men når man i en tørkeperiode satte ild i det tørre græs mellem lyngen, skulle man være meget påpasselig især i blæsevejr, for mange har erfaret, at »ilden er en god tjener, men en streng herre«, når den tog magten, og jeg har tit i mørket set hedestrækninger, hvor flammerne slog højt til vejs.

Den afbrændte hede skulle nødvendigvis tilføres mergel, og da Hedeselskabet bevilgede penge til spor, lokomotiver og nødvendigt materiel, kunne man fra gode kalkholdige mergelområder med et lille dampkog forspændt 10 - 12 tipvogne transportere merglen ud i sognene. Disse tipvogne fyldtes i mergelgraven af arbejdsmænd og blev derefter trukket op af et motorspil, senere blev arbejdsmændene erstattet af en gravemaskine, som kørte på skinner langs graven foroven. Jeg har ofte været passager hos lokomotivførere, mens toget fultede af sted over afbrændte hedestrækninger og sandede marker omgivet af forblæste grantræer.

Det bemærkes, at enkelte gamle mennesker endnu før krigen brugte hedetørv som brændsel efterår og forår. Man brugte til skæring af disse

en lyngskovl lavet af træ, men i den tilspidsede pladesider var fastgjort skarpe jernknive, med den afskrælledes om sommeren morr, mos og lav samt lyngen, denne hedetørv var let at få tør og let at komme til.

Andre erindringer

En vinterdag gik jeg med mine forældre de ca. 6 km til Vorbasse for at overvære mit første vælgermøde, og efter en lang frost- og sneperiode var der nu tøj i luften.

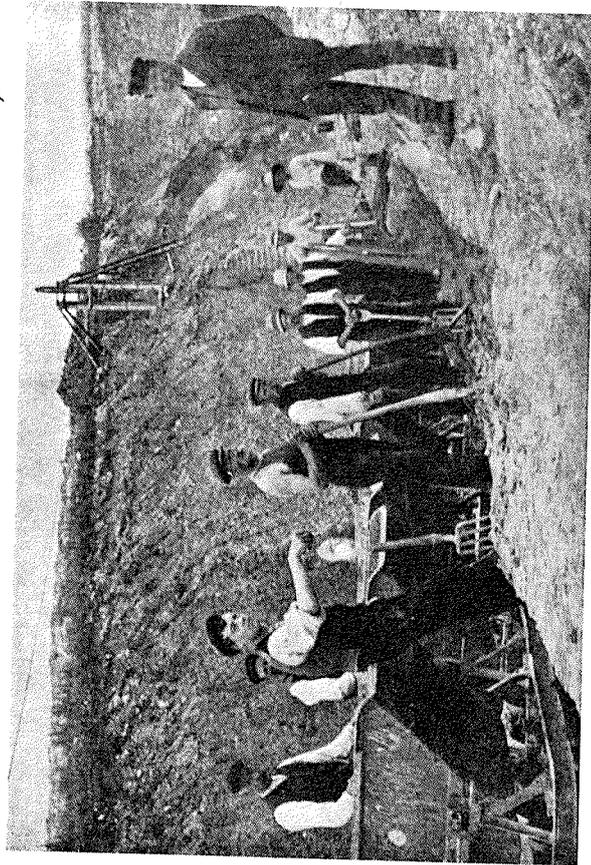
Salen var stopfyldt, selv vindueskarmene var besat. En af de yngre kandidater rettede en kratiig kritik mod regeringen, pegede på dens mange fejlpositioner og anviste metoder til at rette disse til gavn og glæde for alle. Veltalende var han, hvorfor opmuntrende tilråb som »bravo«, »hørt«, »helt rigtig« m.fl. jævnlige lød, og taktfaste klapsalver fra ungdommen ledsagede ham ned fra talerstolen.

Da vi skulle hjemad, var det blevet et styrtende regnvejr, og sneen smeltede, men vandet kunne ikke trænge ned i den frosthårde jord, og en kilometer fra mit hjem var vejen oversvømmet og strømmen stærk. Vi fulgtes med en anden familie, manden, som havde træskostøvler på, bar os alle over til den anden side, selv om hans støvler hurtigt fyldtes med vand, sang han under hver »overfart« for at aflede opmærksomheden fra de hårde realiteter. Da vi endelig kom hjem, fik vi tørt tøj på og kom i seng. Ingen tog skade, men vi blev en oplevelse rigere.

Da krigen var forbi, kom uddeleren tilbage, og han var i mange henseender primus motor for fritidsbeskæftigelse, en skytteforening blev oprettet, i forsamlingshuset var der fælleslæsning og dilettantforestilling, der startedes en fodboldklub og en ringriderforening. Ringridning holdtes om sommeren en søndag eftermiddag på smukt pyntede heste og skabte stor interesse blandt børn og voksne. Til ridningen brugtes en galge, d.v.s. to høje stolper forbundet med en tværstang og på denne var en holder, som kunne hæves og sænkes efter rytterens størrelse og ønske. Den lille ring i holderen skulle man ved gennemridning 12 gange af galgeporten med hesten i galop få på en lanse, og kongeværdigheden med præmie tilfaldt den, der fik flest ringe.

Vi havde telefoncentral i mit hjem, men da pligterne var mange og lønnen ringe, strejkede alle centralbestyrere under Jysk Telefon, og strej-

Fra mergelgravningen i Østervig. (Vald. Andersen, side 228).

ken var effektiv. En kone væltede med cyklen lige uden for skolen og brækkede fårbenet, men det var forgæves at komme i kontakt med en læge pr. telefon.

En oplevelse i forbindelse med centralen huskes tydeligt. Jeg sad på tørvekassen, mens et voldsomt tordenvejr i lang tid holdt sig over den lille by. Pludselig lød et øredøvende brag, og telefonmasten 2 m uden for vinduet flækkedes fra øverst til nederst, og porcelænsisolatorerne knustes og spredtes over et stort område, men bortset fra, at sikringerne i telefonskabet blev ødelagt, skete der ingen skade inde.

Moserne

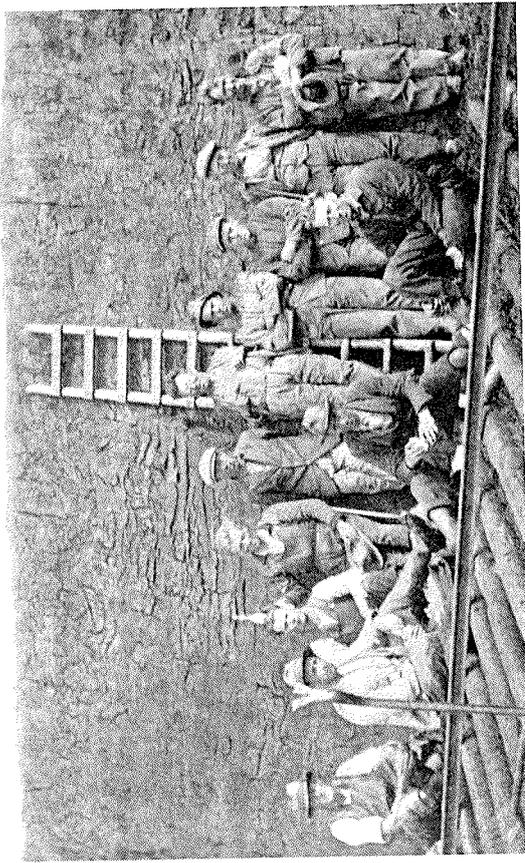
I de mange moser i midtjyske sogne var der ikke få huller, som skabtes af mennesker for længe siden. Moserne har sikkert tidligere været fælleseje, og enhver kunne grave, hvor der kunne findes en læggeplads til tørvne.

Disse grave fyldtes med vand og blev senere tilgroet, de blev kaldt pytgrave og var »bundløse«, derfor skulle man færdes forsigtigt mellem dem. Om en sørgelig tildragelse i forbindelse med disse berettes her: Som 10 - 12 årig dreng havde jeg leget med et par jævnaldrende 1 km borte, jeg løb hjem i sensommerskumringen på en sti i stille, men meget fåget vejr. Stien var nær mosen. Pludselig hørte jeg en ejendommelig, men uhyggelig lyd derude fra. Jeg stod stille og lyttede og fik bekræftet, at en sådan lyd havde jeg aldrig hørt, farten blev sat op, og forpustet nåede jeg hjem og fortalte om oplevelsen. Dagen efter fik jeg at vide, at en stor kvie var brudt ud af en nærliggende fold og var faldet i en sådan pytgrav. Det var dens stønnen i dødskampen, jeg havde hørt.

I krigsårene 1914-18 og årene umiddelbart derefter udnyttedes de store moser, brændselstilførelsen var jo minimal, men brændselsrigdommen i disse var betydelig.

I løbet af måske 10.000 år var store søer af naturens hånd blevet omdannet til moser, som sammenlagt udgjorde mange hektar (ha). Manglen på brændsel og stærkt stigende priser bevirkede, at der blev gravet tørv som aldrig før, og at der opstod en så betydelig industri, at tusinder af tons fint brændsel transporteredes til egne, hvor der var behov for det.

Som stor dreng »skød« jeg en sommer mange tørv ud på læggepladsen med en lang trillebør uden sider, den kaldtes en »kat«. Året efter brugtes

Tørvearbejdere fra Vorbasse. (Vald. Andersen, side 246).

en hest. Det øverste tynde lag bestående af lym og mor blev fjernet og lagt ned i baggraven, og nu havde man den sorte tørvemasse, eller som den kaldtes tørvedynd. Tørvegraveren tog en til gravning indrettet skarp tørvespade og skar først tørvens længde fri bagtil, derefter tog han en vandret kniv fastgjort på en lang stang med håndtag nær kniven, og nu blev tørvebænken gennemskåret i tørvens bredde. Jeg styrede foroven og tørvegraveren trak ved hjælp af håndtaget kniven til bunds, men dog aldrig længere ned, end han kunne nå at lægge en spadefuld - 3 a 4 tørv - på udskydningsfjælen, når den var fyldt, blev hesten spændt for og tørvne slæbt ud på læggepladsen og væltet af. For at få så mange skæretørv som muligt brugtes 2 heste, 2 gravere og 2 drenge til udskydning. Man arbejdede fra kl. 6 morgen til 7 aften kun afbrudt af 3 korte spisepauser. Engang fik vi en overraskelse - da vi skar en tørvebænk igennem på langs, stødte kniven mod noget hårdt, hvilket var noget ganske usædvanligt. Ved nærmere undersøgelse viste det sig at være et stort kobberkar, vi havde fundet, dette var altså for mange år siden gemt i en pytgrav og nu kom frem i lyset igen.

Store moser blev afvandet ved hjælp af dybe grøfter, og rational tørv-

industri begyndte. Mange fra nær og fjern tjente i sæsonen en god dagløn ved de mange ælte- og presseværker, som blev anlagt. En tørvefabrik blev bygget 3 km fra mit hjem, og den høje fabrikkskorsten kunne ses i lang afstand. Arbejdsgangen var som følger: I den dybe tørvegrav fyldtes store dyndvogne af flittige mænd, pytgravene, der som oftest slet ikke var bundgravede, blev det nu. Et dampspil trak vognene op, hvorefter de blev tømt af i en beholder, hvori en roterende snegl sørgede for, at massen blev findelt og blandet med vand, derefter blev det tynde tørvedynd med en transportør ført op i en stor træbeholder, som var anbragt på stolper 2 meter over jorden. Fire vogne blev på skinner kørt hen under beholderen, og ved oplukning af en lem i bunden blev de fyldt, og heste trak dem op på den store sandede læggeplads, hvor vognene tømtes, og massen udjævnedes til et ret tyndt lag. Når den i løbet af nogle timer havde fået en vis fasthed, formedes tørvene på følgende måde: Et par barbenede mænd trak et stort, men let håndterligt tromlelignende redskab, hvorpå var anbragt ståltrådsfigurer, som svarede til en tørvs størrelse igennem dyndmassen, og efter nogle dages tørretid vendte kvinder og store børn tørvene enten med en rive eller med fingrene. Jeg vendte mange, og når formanden hver lørdag omkring fyraften udbetalte ugelønnen, var den ofte ret betydelig. Da tørvene var tørre, blev de med tørvegreb kastede i revler, som man kunne køre imellem, derefter fyldtes de i banevogne, som kunne rumme 10 til 15 tons. Troldhedebanen transporterede mange tungflæssede vogne mod Kolding, men da det kneb at skaffe de formødnede banevogne, anskaffede fabrikerne selv nogle. Der var ikke langt mellem læssesporene, og særtog kørte daglig tørvene bort. Nogle fabrikker havde lagt spor til produktionsstedet, så banevognene kunne fyldes der.

Det kunne knibe at få sæsonens sidste produktion helt tørre, men når tørvene havde ligget en tid i tørvehusene, var de vel brugelige.

Når det blev regn, men med udsigt til snarligt ophold samledes arbejderne i den store spisebarak, hvor nogle fordrev tiden med kortspil, andre med sang og strengespil.

Jeg husker endnu et par vers af en af sangene:

*Hvem humper hen ad gaden under ungernes hvin,
med fipskæg og med træben og det sagligste grin.
Med konen og med kassen og en næse med blus,
det er Lassen, gamle Lassen, byens stadsmusicus.*

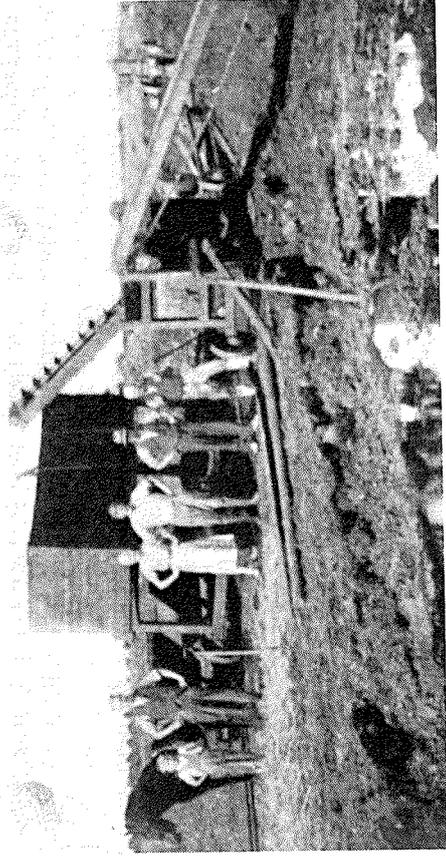
*Sin kasse har han rigt nok helt fra Hamborg bestilt,
og forpå har han malet et drabelig skilt:*

*»Er helt uarbejdsdygtig og har elleve børn,
ærbødigst gamle Lassen, lirekassedirektør«.*

For at være så nær arbejdspladsen som muligt havde flere tørvearbejdere, der kom langvejs fra, lavet primitive opholdsrum af gamle sveller og græstørv-, jo, der var om sommeren liv og virksomhed i de tidligere stille og øde moseområder.

I nogle af de store lavvandede mosesøer med til- og fraløb voksede mange dunhamre og andre vandplanter. Her i bunddyndet var der så mange ål, at man tit trådte på dem, når man gik barbenet i mudderet, de blev taget med hænderne på lavt vand og på dybere vand med et ålejern, kaldet en lyster. Nogle havde levet i søerne i mange år og var blevet store og fede, de ville derfor snart forlade søområdet og søge mod havet til ynglepladserne. Som stor knægt fangede jeg en del, kom dem i en sæk og bar dem hjem, de kunne dog ikke anvendes lige efter fangsten, fordi den væmmelige mosesmag bevirkede, at de var uspiselige, men når de havde

Et hold tørvearbejdere fra Vorbasse. (Vald. Andersen, side 247).

opholdt sig nogle dage i rindende vand, var mosesmagen væk. Mange af tørvegraverne fangede ikke så få, men der var stadig god bestand i flere år, indtil området blev tørlagt på grund af regulær afvanding.

Da det udenlandske brændsel ikke optog så megen plads i byernes brændselsrum, standsede produktionen næsten, da normal tilførsel udefra igen kom igang. Men mange havde ikke blot i krigsårene tjent gode penge, men de havde også udført en samfundsnyttig gerning i en vanskelig tid.

Undertiden gik der af forskellige grunde ild i moserne, og dersom morlaget var tørt, brændte den ned i dette, og i lang tid - flere måneder - lå der et røgtæppe over den afbrændte mosedel, og ilden slukkedes først efter en langvarig eller kraftig regn.

Om sommeren var der mange hugorme, de lå ofte sammenrullede på den sorte mosejord eller i den nærliggende eng og lod sig gennemvarme af solen. En nabo var en varm eftermiddag med slåmaskinen i sin eng for at slå græsset, men han havde kun kørt i 10 minutter, før 19 hugorme var klippet over af kniven, han spændte forståeligt nok hestene fra og ventede med slåningen til næste morgen. En søndag eftermiddag skulle jeg flytte køerne i en anden eng, jeg gik altid barbenet og ville springe over en ret bred grøft med tilløb, mens jeg var i springets zenit, opdagede jeg, at en stor hugorm lå sammenrullet, hvor mine fødder i næste sekund ville »lande«, men hurtigt spredte jeg benene og klarede nedslaget, så både jeg og hugormen slap med forskrækkelsen. En anden nabo havde fået tørv hjem fra mosen, og en hugorm var kommet med i læsset, den bed en lille dreng i hælen, fordi han ubevidst trådte den på halen, derfor løb han skrigende hen til faderen, som flamberede sin barberkniv og skar et snit i hvert af de røde mærker, som bidet forårsagede, giften løb vel ud med blodet, for drengen tog ingen skade.

Det skal også bemærkes, at børn i krigsårene indsamlede reijnfan, som i stor mængde voksede på grøftekanterne, de blev som andre indsamlede lægeurter anvendt til medicinsk brug. Endvidere samlede vi også en del slåen efter let frost sidst i september og hele oktober, de afregnedes godt og brugtes i brændevinsproduktionen.

Årene fra 1918 til 1925

Da en ny og bedre lærerlønningsslov medvirkede til, at mine forældre købte

mere jord, og da far fik flere gøremål, som optog hans fritid f. eks. formand for mejeriet, regnskabsfører i brugsen m.m., måtte jeg delvis passe landbrugsbedriften, men var også i tjeneste hos andre for at lære »folks sæder og skikke« at kende. Jeg hjalp en ivrig missionsmand i høstens tid. En dag var hans ene hest syg, og da den anden ikke kunne trække høstmaskinen alene, lånte han en hest hos en nabo. Jeg lagde mærke til, at den lånte hest fik pisk, selv om den fulgte hans egen godt, men inden den efter fyraften blev hjembragt til sin ejer, gjorde manden alt for at få hævelserne efter piskeslagene væk.

Denne oplevelse skabte visse modstridende følelser i mit sind.

Mit første tjenestested som medhjælper var på en mindre gård ikke langt fra hjemmet. Karlekammeret var lille med et meget beskedent udstyr, d.v.s., det lignede de fleste af slagsen i hin tid, men da jeg havde ophold hos familien i stuerne, var jeg der kun om natten.

Uberkulose var en ret udbredt sygdom, og det var først mange år senere, at vaccination af mennesker og dyr blev gennemført. Min madmor fik sygdommen kort efter fæstemålets udløb, og jeg var med at bære hende til graven.

Om vinteren var der ikke stor travlhed. Jeg tilbragte megen tid i loen og tærskede rug med plejl. Den stive halm blev behandlet på en særlig måde og brugt til at tække huse med, almindeligvis kaldtes processen »man tog halm af«, enkelte sagde »tog langhalm af« eller »tærskede langhalm«. Da rugen var tærsket, slog jeg skærver, og selvom læskærmen tog noget af for den kolde nordenvind, kunne det godt knibe at holde varmen. De mange kampsten, som var samlet på markerne, blev til adskillige kubikmeter skærver, som min husbond solgte, og de brugtes til at fylde hullerne på de kommunale veje.

Derimod var der travlhed om sommeren. Når korn og roefrø var kommet i jorden om foråret, var der arbejde i mosen, selv om krigen var forbi, kom der stadig mange henvendelser en 2 - 3 år efter til producenterne om tørveleverance, derfor måtte »alle mand af huse« og i mosen, og at det stadig var en god forretning, erfarede jeg lidt af. Grundlovsdag tilbyød gårdmanden mig en vanskelig tilgængelig tørvebænk til opgravning, hvis jeg ville lade være at tage til grundlovsfest om eftermiddagen, som ellers var frieftermiddag, vistnok årets eneste udover almindelige søn- og helligdage. Jeg blev hjemme, gravede »bænken« op og lagde tørvene i baggravnen, det tog knap 2 timer, senere blev de »stuede« efter arbejdstids ophør

kl. 19.30 og solgt for 150 kr. Min løn for et år udgjorde 400 kr. + kost og logi!

Gården lå højt, derfor var der i brønden langt til vandet, som kunne skimtes dybt nede, og da en almindelig vandpumpe på grund af dybden ikke kunne anvendes til håndkraft, blev vandet trukket op ved hjælp af en vindebom. En dag var der ved at ske noget alvorligt, en evnesvag, men kraftig og stærk mand i 25-års alderen var blevet drillet i længere tid af en 10-års dreng, som han fangede og holdt ham i stiv arm ud over brønden - heldigvis slap han ikke.

Først i tyverne var der ikke så mange unge mænd, som blev udskrevet til soldater tjenesten på sessionerne, og årsagerne var flere. Krigen havde været grusom og krævet mange menneskeliv, derfor mente man, at der aldrig ville komme krig mellem nationerne igen, og intet tydede ej heller på, at en sådan var forestående. Det var vel nok en af grundene til, at så mange, der gerne ville i trøjen, blev fri. En mand, jeg kendte godt, havde været soldat på dragonkasernen i Århus. Han fortalte, at selv om det var en streng skole, havde de unge godt af at lære orden og lydighed, som man lærte der. De mange fine fotografier af ham i »Kongens klæ'er« virkede så inspirerende, at jeg også gerne ville være soldat, men det nummer, jeg trak på sessionen, viste sig senere at være frinummer, derfor brast dette håb.

Mon det ikke var i midten af tyverne, der skete en sensationel begivenhed. Vor nabo havde købt et krystalapparat, og tænk i dette kunne man høre folk snakke i København, mange tvivlede og sagde højlydt, at det var bestemt bluff. Det lille apparat vakte større interesse end fjernsynet, som kom mange år senere. Selvfølgelig var jeg også inde og beså »kassen« og fik øreklapperne på. Det var sandelig rigtigt, at dersom det var ganske stille i stuen, og man fik den tynde nål sat på et bestemt sted, så kunne man meget svagt høre en mand tale.

For at se en anden egn fæstede jeg mig som medhjælper ved et mølteri med tilhørende landbrug nær Fredericia, men landbrugsarbejdet var dog min hovedbeskæftigelse. På min barndomsegn var alle dus måske lige med undtagelse af præsten, men her hørte det ikke til god tone at dutte alle. Jorden var leret og i høj værdiklasse; det var nødvendigt at have store kraftige heste, dels for at trække den tungt læssede møllevogn op ad den stejle vej fra vandmøllen, dels for at trække markredskaberne på de stærkt skrånende marker. Med ajlevognen skulle der køres opad, når tønden var helt eller delvis fyldt, og den skulle være tom inden vending til nedturen.

Engang havde jeg pumpet for megen ajle i tønden, den var derfor ikke løbet af, og da jeg vendte, blev resultatet, at tyngdepunktet flyttedes, vognen væltede, og tønden rullede ned ad skrånningen, hvorved bl.a. udløbsregulatoren blev ødelagt. Jeg passede besætningen, hvori der blandt andet var mange grisesøer, og jeg vågede ofte, når de farede, d.v.s. fik grise, om natten. En gylt var meget bugsvær og tegnede altså til at få mange grise, og da den en aften gjorde forberedelser til faring om natten, satte jeg mig godt indpakket i en flugtstol og afventede begivenhedernes gang, men jeg faldt i søvn, og da jeg vågnede, var en lille gris ankommen - men der kom ikke flere, og gylten var lige bugsvær.

Jeg købte en drægtig so, som blev udstationeret hos min bror, desværre fik den mund- og klovsyge og kastede grisene, så det var en dårlig forretning, da både søer og smågrise var dyre det år.

Efter den ny tyndelov skulle en medhjælper have 2 eller 3 søgnedage fri hvert halvår. I min vinterferie cyklede jeg ca. 2 mil for at komme til et sted, hvor der var befordring til mit hjem. Jeg betalte for at have cyklen stående i rejsestalden, men da jeg et par dage efter sent om aftenen kom tilbage, var cyklen væk, ingen vidste, hvor den var, og jeg måtte i nattens mulm og mørke i snestorm trække den lange vej til tjenestestedet - men jeg nåede det da til malke tid klokken fem, derefter staldtjeneste og morgenmad kl. 06.30.

Der var da også fornøjelige timer. En aften i hver uge om vinteren spillede jeg es-makker med forpagteren, møllekusken og møllesvenden, og jeg spillede tit skak med min husbond; vandt han, fik jeg en stor cigar med mavebælte som trøstpræmie, og jeg fik mange. En sommeraften sad jeg på en cafe i den nærmestliggende landsby og læste blade over en kop kaffe, da 3 ukendte landvæsenselever fra en herregård kom hen og tilbød mig at være med som fjerde mand i mauselspil. Jeg afslog først, men da indvilligede senere efter flere anmodninger. De spillede ret højt, men da jeg var meget forsigtig med meldingerne, vandt jeg over 100 kr. - naturligvis tilbød jeg revanche i den kommende uge, og da vandt jeg 80 kr. Jeg gav dem kaffe med tilbehør - har ikke set dem siden og har ej heller spillet mausel siden.

Foruden kendskab til vort lands hovederhverv havde jeg også lært af mange mennesker - menneskekundskab - et godt aktiv for en ung mand, der ønskede at blive lærer på landet. Fra disse ungdomsår huskes en familiebegivenhed, nemlig da morfar ved en for ham afholdt festlighed fik

overrakt Dannebrogordenens hæderstegn som påskønnelse for sit virke som sparekassebogholder i 40 år.

Forberedelse til lærergerningen og første virkeår

I min slægt havde flere valgt lærergerningen som livsbeskæftigelse, og derfor var det måske en grund til, at jeg valgte denne gerning. Først i tyverne hjalp jeg nu og da min far med lidt hjælpeundervisning af elever, som ikke kunne følge med i klassen, men for at komme på seminariet skulle man i ca. et år følge den daglige undervisning og selv prøve at undervise for at få attest på, at man var egnet at blive lærer. Far mente, det var bedst at følge undervisningen i en naboskole, og det skete hos en dygtig og anerkendt lærer, der senere blev amtskolekonsulent i Ribe amt. Engang i denne prøvetid skulle jeg fortælle bibelhistorie for en klasse store børn i fjorten års alderen, jeg mente at være vel forberedt, men mens jeg fortalte, faldt den berømte klap pludselig ned, jeg gik i stå og kunne ikke huske fortsættelsen, heldigvis greb læreren, som sad ved siden af mig, ind og hjalp mig i gang, så jeg delvis reddede ansigt over for børnene.

Efter seminarietiden blev jeg højskolelærer på Djursland og underviste voksne mænd i alderen fra 18 til 50 år i blandt andet naturhistorie, geografi og gymnastik. På timeplanen var en gymnastiktime fra 8 til 9 tre gange ugentlig, og mod vintersemesterets slutning omfattede øvelserne også rundsving over høj plint, et ret svært spring. Springet blev forklaret, men ikke vist, fordi min ene arm var dårlig i længere tid. Flere elever gjorde forgæves forsøg på at udføre det, indtil en af de arbejdsløse, som i stedet for understøttelse skulle deltage i et skoleophold, højlydt erklærede, at det var umuligt at udføre, og at jeg heller ikke selv kunne. Trods smerte i den dårlige arm viste jeg derefter springet flere gange, det var næsten nødvendigt, dersom elevernes tillid og agtelse skulle bevares.

En gang om ugen samledes elever, lærere og køkkenpersonale i spisesalen til hyggeligt samvær om aftenen ved kaffebordet med blødt brød, og vi brugte højskolesangbogen flittigt, derefter var der kun tændt et par stearinlys, og i skæret af disse fortaltes i tusmørket gamle eventyr og historier. En aften sang jeg under stor jubel Erik Bøghs vise, hvis første vers lyder således:

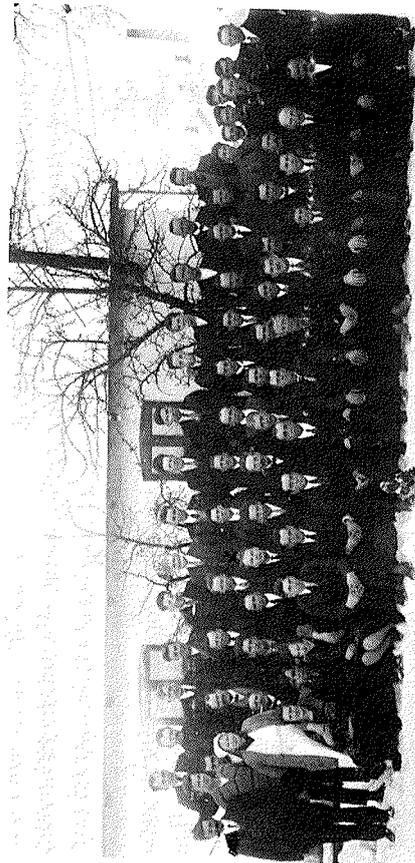
*Jeg har her i pulten et hemmeligt lukke,
det gemmer så mangen en kostelig skat,
det gemmer et minde om hver af de smukke
elskverdige piger, som har mig forladt.
Det er jo et skatkammer, som I måske
kunne have uendelig godt af at se.*

Derefter kom omkvædet, som alle sang med på.

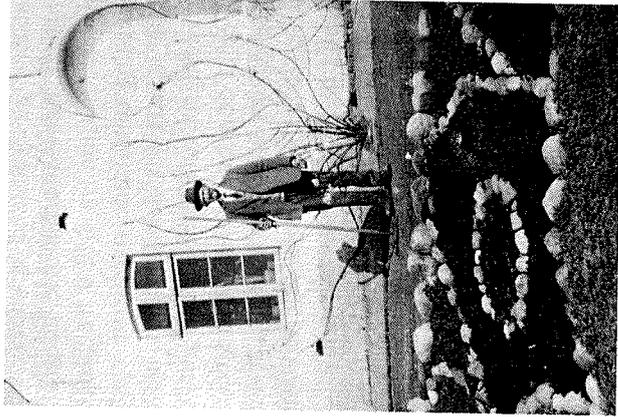
Disse aftener var hyggelige, men det var nu ikke hyggeligt, da klokken i det nærliggende kirketårn en streng vinternat ringede, fordi der var ild i et ældre hus i byen.

Mit virke fortsattes ved en større efterskole i Vestjylland, hvor jeg underviste piger i alderen fra 14 til 18 år i sang, historie, geografi og naturhistorie. En oplevelse derfra mindes jeg stadig. På min fødselsdag, da jeg skulle have time, var døren til det klasseværelse, jeg skulle ind i, låset, og da jeg efter nogen ventetid blev lukket ind, erfarede jeg, at pigerne også kendte fødselsdatoen. Der var ikke blot pyntet nydeligt i lokalet, men der var også gaver, som jeg gemmer endnu - minder fra ungdomsårene for 50 år

Kursister på Vivild Højskole, 1928.

Gartner Madsen,
Ølgod Efterskole.

siden, men denne overraskelse bevægede mig så meget, at jeg måtte tage mig alvorligt i nakken for ikke at fælde en tåre i pigernes påsyn.

Den gamle gartner Madsen, som kendte de latinske navne på alle blomster og planter i den store og velholdte have, sørgede ikke blot for, at gange og gårdsplads blev revet hver lørdag aften, men tillige, at Dannebrog kom på hel stang hver søndag fra april til oktober.

Videreuddannelse og lærer ved ungdoms- og friskole

Sidst i tyverne deltog jeg i flere kurser f. eks. i fagene husflid, sløjd, gymnastik samt studieophold på lærerhøjskolen i København, og derefter skulle jeg forsøge at finde et nyt virkested, men det var svært, fordi der var mange ledige lærere. Til afsides beliggende vinterlærerembeder med ringe løn var der ifølge aviserne mellem 100 og 150 ansøgere. En af mine bekendte så ved 10-tiden i et dagblad, at en lærer nær Vejle pludselig var

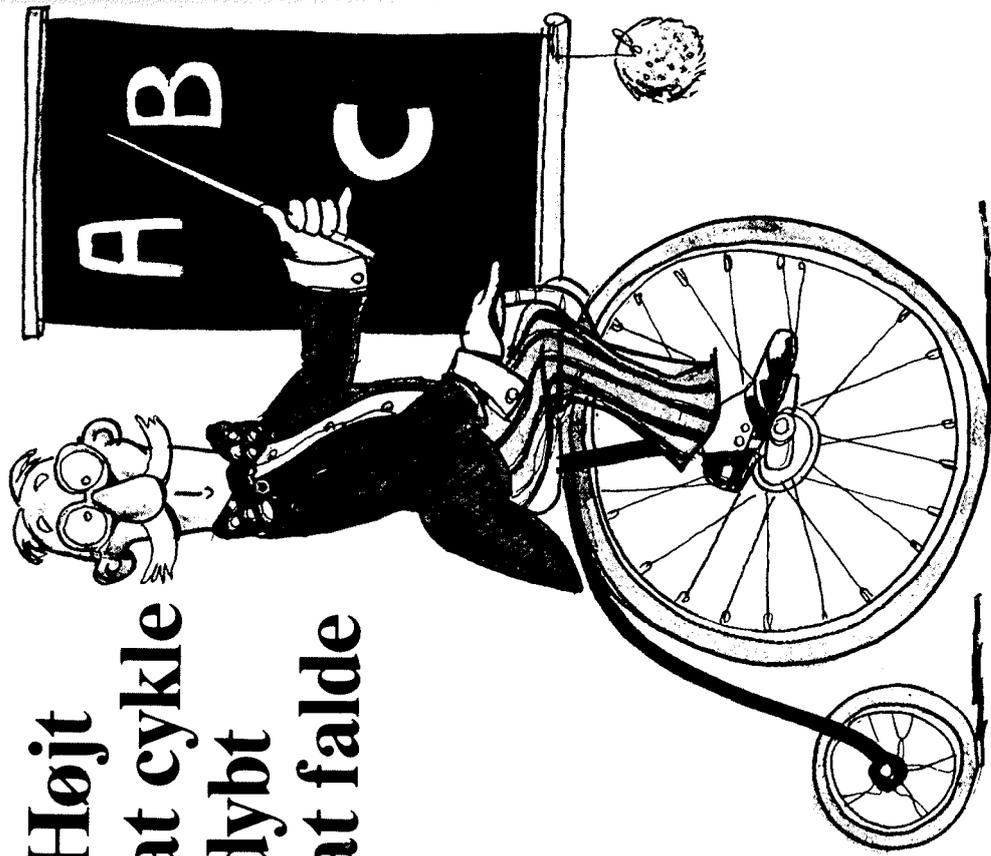
død dagen før. Han cyklede straks til stedet for at søge vikarstillingen, men da han kom til sognerådsformandens bolig en time efter, var der kødannelse vedrørende samme stilling, og - så fik en lokal person vikariatet som sædvanlig.

Jeg ville helst være lærer ved en grundtvigpræget friskole og fik hurtig kontakt med en sådan, hvor valgmenighedskirken lå nær skolen. Foruden lærergerningen skulle jeg også forestå kirketjenesten samt ringe solen op og ned, det afskrækkede mig ikke, men at binde mig til embedet i fire helst fem år ville jeg ikke. Mange unge lærere brugte i disse år de frie skoler som springbræt til de lidt bedre lønnede embeder i folkeskolen, så det var vel ikke helt ved siden af, at skolebestyrelsen gerne ville beholde en antaget lærer i nogle år, da for ofte lærerskifte ikke var til børnenes bedste. Det skal bemærkes, at jeg altid har afgivet skriftlig erklæring på, at jeg ville forblive en begrænset tid dog aldrig over to år i en stilling.

Da der var så mange ansøgere til de ledige embeder, var det nødvendigt at forsøge at gøre indtryk på de indstillende myndigheder, selvfølgelig for egen regning. Disse sogneråds- og skolekommissionsmedlemmer blev daglig overrendt af ansøgere, men sådan var livet jo først i trediverne, da arbejdsløshed kendtes inden for alle fag. Jeg søgte et enlærerembede på Djursland, hvor et trecifret antal søgte. Følgende beretning knytter sig dertil: Under samtale med formanden, som boede på en stor gård, erfarede, at han ligesom jeg havde været på delingsførerskole hos den kendte gymnastikleder Rasmus Hansen, Ryslinge; vi havde derfor et fælles emne at drøfte - nemlig gymnastik - og mon jeg ikke fremhævede mine gymnastiske færdigheder for højt i denne samtale. Gårdmanden tilbød mig at låne sin cykel for at præsentere mig for et fjernt boende medlem. Formanden var stor, cyklen højstillet, og sadlen var i topstilling. Karlene kom efter middagsmaden ud fra folkestuen, stillede sig op og kiggede på, pigerne havde lukket et par vinduer op i køkkenet for også at se starten, men den mislykkedes totalt, fordi jeg ikke fik benet løftet højt nok. Pigerne frisede og lo højt, og karlenes latter var også særdeles iørefaldende, da jeg lå oven på cyklen i meget nær berøring med en hests varme efterladenskaber. Anden gang lykkedes forsøget, og jeg forlod hurtigt gårdspladsen. Tilskuerne fik en billig fornøjelse, og jeg fik ikke embedet - heldigvis. Jeg havde nemlig også søgt en lærerstilling ved en kombineret fri- og ungdomsskole i Vendsyssel, og den fik jeg.

Da jeg første gang kom ind i toget på Nr. Sundby banegård, forstod jeg

Højt at cykle dybt at falde

Chr. Refshøj har tidligere fortalt historien om sin uheldige cykeltur, hvilket gav anledning til ovenstående tegning i Dagbladet. Chr. Refshøj har i mange år været lokalmeddeler til samme blad. (Dagbladet 21. febr. 1976).

på passagerernes tale, at nu var jeg nordenfjords. På skolen underviste jeg både børn og unge i almindelige skolefag samt i frivillig gymnastik for

elever og egnens unge to aftener om ugen. Skønt vinteren var streng, trodsede de unge, der kom langvejs fra, storm, sne og kulde og mødte flittigt til timerne.

Om søndagen måtte eleverne gerne tage hjem, men de skulle være på skolen igen senest kl. 22, da blev dørene låsede, og kunne det af forskellige årsager ikke lade sig gøre at komme inden kl. 22, skulle det meddeles forinden. En søndag aften i september, da det var meget tåget, kom en pige NN lidt før kl. 22 og fortalte, at hun havde cyklet meget hurtigt for at nå skolen inden lukketid, derfor var hun træt, gik i seng og sov straks. Hun delte værelse med to andre piger i 14 - 15 års alderen, og de var i seng. Mit værelse var på samme gang. Lidt efter, der var ro på gangen, blev en dør åbnet og hastige, men faste skridt lød udenfor og ned ad trappen. Døren til skolekøkkenet blev derefter lukket op. Nu kom NN's to sovekammerater og bankede på min dør, og rædselsslagne fortalte de, at NN var gået i søvne. Jeg gik ned i skolekøkkenet for at se efter hende, men der var ingen, derimod stod kælder døren åben, og hun rumsterede dernede. Det skete, at skorstenen ved en bestemt vindretning ikke ville trække, hvorfor komfuret ikke kunne fungere, men tog man renselågen af og stoppede papir, som blev antændt i bunden, var der igen fratræk. NN havde i vågen tilstand foretaget dette nogle gange. Hun tog renselågen af, stoppede papiret ind og for op i køkkenet efter tændstikkerne, men kunne ikke finde dem, derfor løb hun igen op i sit værelse og forskrækkede igen pigerne, fordi øjene var åbne. Hun lagde sig på sengen, klagede sig - men lidt efter slappede hun af og sov naturligt. Jeg tog nu hendes hånd, hvorved hun vågnede og sagde forbavset: »Men Refshøj er du her?« Jeg fortalte, at hun i søvne havde foretaget en rask, men langtfra lydløs spadseretur ned i kælderen, og efter en kort samtale sov hun igen.

Den følgende søndag var hun igen hjemme, men kom tilbage i god tid. Inden hun gik i seng, havde hun lovet sine kammerater, at hun ikke ville gå i søvne, og jeg måtte binde hendes ben sammen for at forhindre dette, og det gjorde jeg. Efter en halv times forløb bankede pigerne atter på min dør, og de fortalte, at NN havde slået dynen til side og var ved at løse båndet - jeg gik ind på deres værelse og forhindrede dette, hvorved hun vågnede. Dagen efter plagedes hun af en slem hovedpine. En frisk og sund ung pige, der var søvngængerske, når hun blev fysisk træt.

I slutningen af mit ophold i Vendsyssel var jeg kort tid vikar for en lærer, der var kommet i et sådant modsætningsforhold til nogle beboere, at han

blev afskediget efter prgf. 33 i folkeskoleloven, men hans elever var meget dygtige.

Da jeg havde lyst til at prøve noget nyt inden for undervisningssektoren, søgte jeg en lærerstilling på Livø og blev telegrafisk kontakttet til en præsentation og samtale på et hotel i Ålborg. På øen var der en lukket afdeling for kriminelle lettere åndsvage og adfærdsvanskelige unge mænd, som læreren bl.a. skulle undervise i forskellige sportsgrene og gymnastik men inspektøren betonedede, at en medhjælper helst skulle have øjne i nakken samt være årvågen for at undgå legemlig skade. Efter kort betænkningstid foretrak jeg at annullere ansøgningen.

Mit virke i Jylland var nu forbi, og jeg overtog et enelærerembede ved en mindre friskole syd for Odense på følgende vilkår: »Det er efter aftalen, at du bliver i to år for en løn af atten hundrede kroner årlig, fri lejlighed, have, lys og brændsel. Du skal sørge for den daglige rengøring i skolen og gymnastiksalen samt omgivelserne udenfor«. Det lyder jo ikke af meget i dag, men varerne var billige, en halv gris let saltet og leveret kostede 18 kr. 90 øre, og skatterne var ikke tyngende, mange undervisningstimer i aften-skolen a 1.95 kr. nemlig 1.45 kr. fra amtet og 50 øre fra kommunen gav også et supplement til lønnen, ligeså som lokal referent til Fyns Tidende.

Foruden at nyde godt af friskolekredsens venlighed og gæstfrihed mærkede fællesskabet om skolen på forskellig vis. En gang om ugen samlede forældrene der i vinterhalvåret om aftenen til et par timers hyggeligt samvær. Jeg holdt et kort foredrag, derefter blev der serveret kaffe til medbragt brød, og aftenen sluttede med oplæsning af en kendt forfatters værk, ja, så var der naturligvis fællessang, og vi brugte både højskolesangbogen og friskolens sangbog. Disse gode aftener mindes jeg stadig med glæde, og det gælder også aften- og husflidskolen såvel som ledaraftenerne i gymnastikforeningen, hvor et stort og dygtigt karlehold mødte trofast hele vinteren og fortsatte efter den hjemlige opvisning i april den uskrevne mødepligt indtil amtssommerstævnet i juli i Svanninge bakker. Om vinteren var hver søgneaften besat med frivillig undervisning, og om sommeren deltog jeg bl.a. i skytteforeningens arrangementer.

De glade fynboer efterlevede Grundtvigs ord:

*»Et jævnt og muntert virksomt liv på jord
som det jeg ville ej med kongers bytte!«*

Da jeg nu i flere år havde undervist ved forskellige skoleformer: højskole, efterskole, ungdomsskole og friskole, besluttede jeg at søge over i folkeskolen. Konkurrencen om embederne var stadig betydelig, jeg søgte fem steder, men kun i det landlige miljø og blev kontakttet af de fire. Man bestemte ikke helt, hvor man kom hen, det afhang af de indstillende myndigheder. Jeg kom til Lellinge i Østsjælland til en mindre skole med godt 100 børn, og her i landets smukkeste egne udførte jeg min gerning i 35 år.

Lellinge var en idyllisk landsby, hvor der var flere stråtækkede huse og gårde, nogle var gamle og andre af nyere dato. Skolens nabogård var faldetærdig, og på det lerstampede logulv havde et træ fundet rodfæste og var vokset godt, væden fra oven fik det gennem det hullede tag. Køge-Ringstedvejen snoede sig gennem byen forbi gadekæret, hvori ænderne snadrede, og gårdmændene i sommerens varme perioder skubbede arbejdsvognene i vandet for at hindre, at træfælgene på hjulene blev tørre og derfor lovlig små i forhold til jernringene, og om vinteren var det til glæde for børnene, når isen kunne bære. Den nærliggende Lellingskov og Lellinge å var også dengang kendt viden om.

Krigsårene fra 1940-45

Når jeg i tankerne foretager et tilbagesyn over årene i Lellinge, så er der naturligvis begivenheder, som træder tydeligere frem end andre. Den 9. april 1940 blev jeg tidligt vækket af en voldsom motorstøj, og da jeg kiggede ud konstateredes, at mange store flyvemaskiner fløj lavt over skolen i nordlig retning. Kort efter kom meddelelsen i radioen om besættelsen af Danmark.

Læreren, der kom fra Jylland efter besøg hos sin datter, ringede ved syv-tiden fra Roskilde og fortalte, at hun ikke kunne komme til skoletid, fordi tog- og buskørsel var standset. Der var håndværkere på skolen den dag, men det var forstæeligt ikke meget, der blev udrettet; for hvad ville fremtiden bringe - ingen vidste det!

I disse år var der meget kolde vintrø og store brændselsproblemer grundet på den meget ringe indførsel, derfor måtte vi bruge pillekoks, som næsten var udbrændte, briketter af halm og avner samt tørv. Kul, koks og brænde blev kun tildelt i små portioner, derfor måtte jeg som andre

borgere slæbe kvas fra udtyndingssteder i skoven til et kørselssted. Kvasset var også rationeret, fordi der var mange købere. Når det blev frigivet, og en købeseddel viste, at man havde ret til at samle et læs, gjaldt det om at være tidligt på et i forvejen udsøgt sted, hvor udhugsten var god. En forårmorgen fra klokken halvfem til syv havde jeg iført læsetøj slæbt et godt læs sammen, men kunne på grund af travlhed ikke få det hjemkørt før ved syvtiden om aftenen, og da vi kom efter det, var en anden i færd med at læsse det. Naturligvis blev det forhindret, og de aktive kørselsfolk beklagede, mens de læssede af, at de ved en fejltagelse var kommet til at holde ved en forkert bunke.

Tørvene var brugbare, dersom de var tørre, men i et par år var de våde, fordi somrene var regnfulde; i det ene år regnede det om sommeren i lang tid 6 dage om ugen, og på den syvende dag var der gråvejrt, det kunne derfor ofte være svært at få varme nok i skolestuerne om vinteren.

I gymnastiksalen blev der ikke fyret, så børnene måtte være klædt godt på for at holde varmen, men da ruderne blev helt tilfrosne, og temperaturen viste minus grader, holdt vi op og havde skolestuegymnastik i dagens sidste time. Et karlehold, som jeg ledede, kom trods hård frost og megen sne til de ugentlige gymnastikaftener, varmen fra kroppen og udåndingen medførte, at de flittige gymnaster var skyld i, at væggene var isglatte dagen efter.

Der var mørklægning og derfor ikke de store sammenkomster, men skolens juletræsfest udgjorde en undtagelse, eftersom forældre og pårørende stod som »sild i en tønde« og glædede sig over børnenes leg.

Eleverne indsamlede i disse år blandt andet hyben, slåen, tjørnebær og kastanier til industribrug. Kastanierne blev anvendt til »chokolade«. Til julefesten kom kastaniechokoladestænger, hvori der var få velsmagende ingredienser med et tyndt brunligt overtræk, i godteposerne tillige med andre beske surrogater; men efterladerskaberne ved festens afslutning viste, at børnenes interesse for disse var minimal.

En rengøringsmedhjælper var ivrig piberyger, og det var slet ikke så rart for ham, at man ikke mere kunne købe tobak, men så anvendte han tørrede kartoffel- og solbærblade. Jeg fik engang min pibe stoppet af disse og tændt, uha, hvor røgen brændte på tungen, derfor forsøgte jeg aldrig mere den spøg og har da ej heller røget pibe siden.

I skolehaven var der en del frugtbuske og -træer, og da de bar godt, var

der værdier, fordi afspærringen bevirkede, at alle hjemlige spiseprodukter kunne anvendes.

Et år blev solbær så dyre, at myndighederne det følgende påbød maksimalpriser vistnok 1,45 kr. pr. kg til fabrik, men da denne pris var for lav, fik fabrikerne ikke nok og forsøgte derfor på anden vis. En dag kom en handelsmand og ville købe mine afplukkede ca. 50 kg bær for 5 kr. pr. kg. Jeg turde ikke sælge dem til den pris, for det var jo både ulovligt og strafbart. Han kørte så igen, men ringede nogle timer senere fra kroen og tilbød med grødet stemme 10 kr. pr. kg; men da jeg ikke havde skiftet mening, spurgte han, hvordan det var gået til, at jeg var blevet skolelærer, det skyldte jeg naturligvis ham ingen forklaring på og afbrød samtalen.

Da der var rationering på mange fødevarer bl.a. på kød og flæsk, var jeg medlem af noget så fint som en griseforening, hvis formål var at erstatte de husholdningsgrise, som tilfældigt døde inden slagtestørrelsen. Vi havde da også som i de fleste hjem en sådan, men forholdet til den bevirkede, at det blev en kælegris, og vi blev meget kede af det, da slagtedagen oprandt, derfor opdrættede vi ikke flere.

I den politiløse tid blev der begået flere indbrud, og som følge deraf besluttedes det at oprette et frivilligt vagtværn i vintermånederne til patrullering og overvågning i den utrygge tid.

Der meldte sig mange borgere, som blev inddelt i nathold på seks, således at tre af holdet gik hele tiden fra klokken 22 til klokken 2, da kom de næste tre til afløsning, og de gik fra kl. 2 til kl. 5. Skiftet foregik ved dampkædlen på savværket, hvor rekvissitterne opbevarede. Hvert hold gik ca. hver tiende nat, og selv om udstyret var sparsomt: en fløjte, en stavlygte og en gummiknippel, skabte værnets tilstedeværelse udenfor en vis tryghed blandt beboerne, og der skete heller intet kriminelt i den tid, det fungerede. Gummistøvler kunne ikke fås, men jeg havde da et par galocher, som var nogenlunde brugbare på de snedækkede veje i de kolde vinternætter med betydelige minusgrader.

Fastelavns mandag 1945 foretog vi en spadseretur i Lellingeskoven, og på hjemvejen fik vi at vide, at tre tyske soldater havde været på uanmeldt ekspedition i skoleområdet og kigget ind ad vinduerne. Da der var faldet et jævnt lag sne om natten og formiddagen, viste store støvlemærker i sneen ved hjemkomsten, at der havde været nysgerrige. Nu ventede vi i grunden snarlig kontakt, men det skete ikke før omkring midten af april, da blev der ved middagstid banket hårdt på døren til det klasseværelse, hvori jeg var.

Tre soldater fra værnemagten kom ind, og ordføreren meddelte kort, at de skulle bruge alle lokaliteterne, lejligheden indbefattet, og intet måtte fjernes. Der ville komme ca. 250 mand i løbet af få dage, men heldigvis kom der ingen, fordi besættelsen hurtigt nærmede sig afslutningen, skønt med delelser om sejrrikt, planmæssigt tilbagetog stadig blev udsendt i den tysk kontrollerede radio. Den 5. og 6. maj var tyskerne i opbrud fra Køge og andre byer og traskede i større eller mindre flokke »ad Tyskland til«, flere havde fyldt tasker og poser med forskellige sager, der var mangel på i hjemlandet. Mange holdt hvil uden for skolen på en grøftkant, hvor de efterlod meget af det stjålne, som de ikke ville slæbe på længere. Nogle af børnene var i middagspausen gået over vejen for at se på det efterladte, der var bl.a. en håndgranat, som en dreng havde fundet, og da en sådan ikke var ufarligt legetøj, sørgede jeg hurtigt for, at den blev afmonteret.

I krigsårene var der også store trafikproblemer, derfor kunne der ikke gives fribefordring med jernbanen til skolebørn; men så foretog vi cyklettere. Ca. år 1942 cyklede jeg med 7. klasse de 40 km til København, overnattede der, og da gummien endnu var nogenlunde, forløb turen uden uheld. Vi byttede også skole med en af lignende størrelse som Lellinge i Horns herred, brugte cyklen som transportmiddel, var borte i flere dage, og vore børn var indkvarterede hos børns forældre i det gæstende skoledistrikt. Tiden brugtes til udflugter om dagen bl.a. til Selsø; dog så vi ikke »Den hvide Dame«, men vi var der heller ikke om natten.

Aftenen tilbragtes med fælles samvær og leg - senere på sommeren var børnene derfra på genvisit hos os.

Årene efter

I 1945 eller 46 inviterede »Foreningen til provinsbørns ophold i København« 6. og 7. klasse til gratis at bo på fregatten Jylland nogle dage, to andre skoler på Sjælland samt een på Falster modtog en lignende indbydelse.

Trafikproblemerne var endnu ikke løst, så vi vedtog at cykle, selv om det var noget letsindigt, fordi mange dæk var udslidte, og på flere cykler var der dårlige kantrådsdæk. Jeg nåede dog godt til hovedstaden med ca. 35 børn, men på hjemvejen gik det galt. Et bagdæk på en piges cykel gik helt itu og kunne ikke repareres, men en stor dreng tog galant

Nærværende fremkommer som Fællespas for foran
enførte Personer, der alle er danske Statsborgere, 31 Elever
fra Lellinge Skole, som den 1. Juni 1949 efter et foretagelse
udflugt til Sverrige. Leder er Førstelærer Niels Senius
Kristen Refshøj Jensen af Lellinge, som er forsynet med selv
stændigt Pas Nr 80/1949-50 udstedt i Køge d. 22/4 1949.

Nærværende Fællespas er tillige gyldigt for
Tilbagerejse her til Landet.

Udstedt i København, d. 22. April 1949.

I 1949 var det endnu nødvendigt at have pas ved rejse til Sverige.

pigen på cykelstangen som passager, og en anden dreng kørte med hendes cykel. Senere skete et lignende uheld, men hjem nåede vi da.

Sjette og syvende klasse, 31 elever, var i 1949 i Lund på et fællespas, og hver elev fik tildelt 2 svenske kroner, lærerne fik 5 svenske kr. Nogle elever havde vel nok illegalt svenske penge, som var gemt forskellige steder. Danske penge blev tvungent deponeret i tolden og tilbageleveret ved hjemkomsten. Chokolade, mandler, kokosmel m.v. kunne endnu ikke fås i Danmark, men derimod i Sverige. Da børnene havde købt for alle pengene til eget brug og de kære derhjemme, fortalte de i toget på hjemturen lovlig højt om det, de havde købt. En kvindelig dansk medpassager begyndte at skræppe op om, at børnene slet ikke kunne få det indkøbt gennem tolden, alt ville blive konfiskeret. Derfor besluttede flere at spise dejlighederne selv, men så meget godt kunne maverne ikke klare på en gang, og flere måtte ofre. Det var nu synd, for en svensk banemand ledte os uden om tolden i Malmø.

Et par år senere var militær på manøvre i omegnen en meget kold fastelavnssøndag. Ved 22-tiden bankedes på døren, og en adjutant fore-

spurgte, om soldater måtte søge beskyttelse i skolelokalerne mod nattekulden, og det ville vi selvfølgelig ikke nægte. Stabschefen og oppasser fik lejligheden til rådighed og blev hos os et par dage, og det var i grunden meget fornøjeligt, eftersom det var høflige og tiltalende personer. En dag fik vi fra maddepotet dejlige gule ærter med flæsk, og om eftermiddagen havde vi blandt andet besøg af prins Viggo. Efter afrejsen var sket, opdagede vi, at obersten havde »glemt« en stor æske chokolade på stuebordet og på vedlagte kort stod: »Hjertelig tak for stor gæstfrihed«!

I 1951 gennemgik jeg Civilforsvarsforbundets kursus som sogneværnsleder i Lellinge sogn.

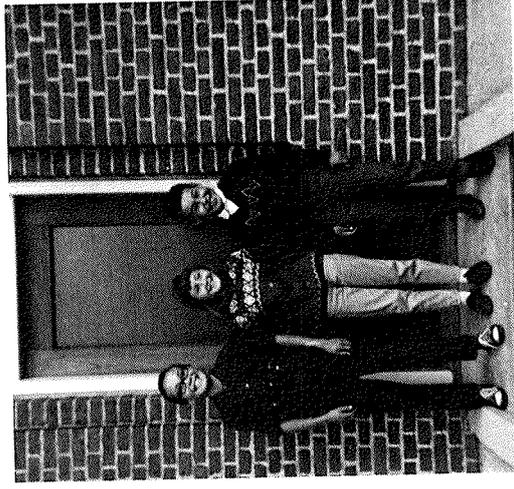
I Vallø Stifts store skove holdtes om efteråret klapjagter i de forskellige afdelinger, og skovens personale havde i mange år bejlet til drengenes medvirken, disse ville gerne med, men forældrene var ikke altid glade, når de kom hjem ved aftenstid med fodtøj og tøj iturevet, og da det også var til skade for undervisningen at flere - nu og da alle - store drenge ikke deltog, afskaffede skolekommissionen disse fridage i halvtredserne.

Udflugter

Eendags sommerudflugter har sikkert hørt til skolenes årlige traditioner i den forløbne del af dette århundrede. Da jeg som barn gik i skole, var det skik, at de mindre børn med hestevogn kom til Randbøldal, hvor der var et traktørsted, og det var et festligt syn, når en halv snes fjedervogne fyldt med børn og forældre tillige med en god madkurv under hurraråb forlod skolepladsen. Større børn kom på en længere tur. Engang gik en sådan til Ribe, hvor vi var oppe i domkirkens tårn, herfra kunne vi ikke blot se langt ud over det flade landskab, men når vi så ned på gaden, syntes vi, folk var på størrelse med en finger. Da jeg var lærer på Fyn besøgte Fredericia, hvor børnene var interesseret i fæstningsværkerne, Landsoldaten, byvoldene og portene i disse.

Det var almindeligt i Lellinge, at 1. og 2. klasse kom på en kortere tur. En gang var vi i Ringsted og besøgte fjerkræslageriet, hvor der også slagtedes kaniner. En lille gut, der så de slagtede dyr hængt op i rad og række, erklærede højlydt: »Her skal mine kaniner bestemte ikke til«. De store børn kom på længere ture, og mange er foregået til København med besøg i Zoologisk Have, på Familie-Journalen, hvor vi fik et par guleblade,

Tre grønlandske børn var i en periode elever i Lellinge skole.

sodavand eller kaffe samt på Carlsberg, hvor rundvisningen sluttede med, at børnene fik alle de sodavand, de kunne drikke, og fristelsen var stor, fordi der var forskellige farver, som helst skulle smages allesammen, dog stilledes altid det bestemte krav, at alle inden afgang skulle på toilettet. En dreng snød engang og gik ikke på nævnte sted, men vi havde ikke gået på gaden længe, før trangen til vandladning blev så stor, at jeg måtte gå ind i en forretning og bede om at låne toilettet, og da han havde været der, »skinnede solen igen«. Københavnsturene sluttede oftest med besøg i Tivoli. Det er sket et par gange, at en stor knægt derinde har revet pengepungen fra pigerne og er forsvunden med beløbet. Jeg lindrede sorgen med tilsvarende forsyning samt anmodning om at passe bedre på. Efter en tur i Rådhusårnet fortalte en pige grædende, at hun deroppe havde glemt sin taske med penge til brug i Tivoli; vi fulgtes ad derop igen, ca. 400 trin, men taske og penge var væk, så jeg måtte også her yde økonomisk hjælp. En tur til Helsingør blev en værre vandgang, for det regnede så stærkt hele dagen, at vi opholdt os på banegården i næsten hele besøgstiden - og i Tivoli skyllede vandet også ned hele aftenen. En anden gang var vi i Nykøbing F., hvor vi skulle op i det gamle vandtårn. Jeg gik først op ad den høje fritstående trætrappe med rækværk ved siderne, men da jeg var kommet knap halvvejs op ad de mange trin, vendte jeg mig om og

så flere børn på vej op, og de mange derne, som ville følge efter, men da blev jeg for alvor mit ansvar bevidst. Jeg beordrede nedgang, skønt det skete under nogen protest fra de store børn. Vi så altså ikke ud over byen og sydhavsværnerne hin sommerdag, - det vil sige, vi gik glip af et pragtfuldt vue (udsigt).

I årenes løb har vi ofte været på flere dages skolerrejser til forskellige byer f. eks. Marstal, Dybbøl, Odense, Århus og Brande.

Eksamen m.v.

To gange om året holdtes eksamen i min barndoms skole, disse »dage« medførte ofte et psykisk pres både på børn og lærer. Præsten, der var født formand for skolekommissionen, tog engang under en eksamination et lille lommeeksemplar af testamentet frem og bad mig læse person- og stednavne i Johannes's Åbenbaring, men jeg kunne ikke læse hebraisk skrevet med snørklede bogstaver.

Indtil 1933 holdtes der eksamen to gange årligt med følgende udskrivning af de fjortenårige. Efter 1933 holdtes eksamen kun een gang årligt, og det fødte tilsyn afskaffedes, dog skulle sognepræsten føre tilsyn med religionsundervisningen. Senere blev al eksamen i folkeskolens syv grundklasser afskaffet, hvilket efter min mening var noget positivt.

En lærer på landet skulle tidligere helst kunne forestå kirkesanger tjene- sten bl.a., fordi man regnede med, at han havde »en vis repræsentativ optræden«. I 35 år beklædte jeg stillingen i Lellinge, men efter min afgang har man antaget en gårdejer, som varetager hvervet på udmærket måde.

På den velholdte kirkegård findes forhenværende forpagter af den nærliggende herregård Gammel Lellinge - Jens Møllers og hustrus familiegavsted. I 1882 mistede de deres eneste datter Polly, og på hendes dødsdag den 29. december uddeltes hvert år af Jens Møllers og hustrus legat et beløb til arbejdsomme beboere i Lellinge sogn. Førstelæreren i sognet var efter testamentets bestemmelser formand for legatudvalget.

Skolehistorier

I en skolehistorie, hvis indhold stammer fra en svunden tid, fortælles, at

biskoppen ad tjenstlig vej via provst og præst havde meddelt, at han ville foretage visitats i Lellinge skole. Bispen var til års og hørelsen meget svækket. Læreren vidste, at han havde det handicap og indprentede flere gange daglig børnene, at de endelig måtte tale højt, når højærværdigheden kom, for det kunne irritere ham ret så meget, når børnene ikke talte højt. Dagen før den store begivenhed kom et medlem af de stedlige myndigheder der ind i skolestuen og rettede denne appel til børnene: »Nu må I endelig tale meget højt i morgen, ja lige så højt I kan!«.

Den store dag oprandt, og de spændte og velfriserede børn var lige kaldt ind, da bispen og provsten ankom med hestevojn. Mens bispen var inde i privaten og fik lidt varme efter køreturen, gjorde provsten sig et kort ærinde i skolestuen, hvor børnene stod ret, og han sagde de samme ord, som de havde hørt så ofte i de foregående dage: »Nu må I endelig huske at tale rigtig højt«. Lidt efter kom bispen efterfulgt af provst, præst, repræsentanter for skole- og sogneråd samt læreren.

»God morgen, lille børn« sagde han, og børnene råbte som med en mund: »God morgen!«

Spørgsmål og svar vekslede, og da børnene brugte stemmen med fuld udblæsning, var bispen særdeles tilfreds med de kvikke og dygtige børn, som kunne tale forståeligt.

Efter frokosten ville han gerne se kirken. I skibets midtergang hænger en pragtfuld messingstøbt ottearmet lysekroner i barokstil fra ca. 1695. Topfiguren forestiller Jupiter ridende på en ørn med tordenkilen i højre og en korsfane i venstre hånd. På den store udadvendte kugle er graveret de to linier:

»Dit ord, o Gud, det er vor beste Lyse-krone
o stuk det ey, før vi dig see på Lysens Trone«

Bispen gik først ind med provst, præst, kirkepatron (kirkeværg) og kirkesanger efter sig. Den smukke lysekroner tiltrak hans opmærksomhed, og det samme gjorde den kringlede inskription.

- »Hvad mon står der?« spurgte han henvendt til provsten. Denne kunne grundet på afstanden ikke tyde den og rettede henvendelse til præsten, som efter forsøg henviste til kirkeværgen, men da han heller ikke kunne, rettede han blikket mod kirkesangeren, der forinden var blevet klar over, at det blev hans tur, derfor var han meget fornuftigt gået udenfor.

På en skolerejse til Jylland var børnene på Fanø og ude at soppe i Vesterhavet, et par drenge tog først sko og strømper af lidt fra vandkanten, og senere gik alle langt ud på den svagt skrånede faste jordbund. Da vi kom tilbage, var drengene meget opbragte over, at andre havde smidt deres tøj i vandet. De blev dog beroliget af kammerater, som fortalte, at floden på Fanø og i Køge Bugt ikke overskyllede samme store område.

To gange har jeg været på Bornholm på skolerejse, og den sidste glemmer jeg aldrig. Ved afrejsen fra øen blæste en orkanagtig vestenstorm, og jeg forsøgte derfor at få tilbageturen udsat fra dagtur til natur, men på grund af mange rejsende kunne dette slet ikke lade sig gøre. Alle 35 herfra havde taget formodne forholdsregler i form af tabletter og gode råd, nogle børn havde lagt sig godt tilpakket i frisk luft på øverste dæk, så blev man ikke søsyg. Næppe var båden kommet ud af havnen, før de mange ombordværende led slemme kvaler i den voldsomme søgang - jeg lå på 3 klapstole og kunne ikke rejse mig. Børn og voksne passerede forbi i hurtigt trav for at nå toiletterne, men mange nåede ikke frem, inden katastrofen skete. Midt i jammeret kom en stor pige hen til mig og sagde: »Refshøj, jeg er sulten!« - »Har du været søsyg?« - »Nej da, jeg er bare godt sulten!« Hun tog madkassen med 35 madpakker fra nettet, satte sig, spiste meget og fejlede intet. Ved ankomsten til København lød det fra næsten alle: »Det var bestemt en hård overfart!«

Endnu et par historier hører med til erindringerne: Børnene ville gerne med til det årlige sommerdyrskue i Køge, og det fik de lov til om eftermiddagen, når forældrene var indforstået dermed. En stor dreng ville gerne have fri kl. 10.30, det var jo ikke efter reglementet, derfor lavede vi i morskab en lille handel. Han fik fri mod at gøre mig en tjeneste. Jeg gav ham 2 kroner til trækning a 1 kr. i tombolaen, den ene rulle var hans, og den måtte han selv åbne, den anden skulle han uåbnet give mig. Han fik en nitte, men da vi om aftenen i fællesskab åbnede min, var der nummer på.

- »Det er nok tyrekalven«, sagde han, - »for den var ikke hentet, da jeg fornylig tog fra pladsen.«

Jeg startede min gamle cykle og kørte til Køge under en voldsom tordenbyge, men alt var vådt og tomt der. Dagen efter fik jeg besked om gevinsten, som var - en lille dåse spinat!

Det bemærkes, at jeg aldrig har fået opklaret, om det var bevidst eller ubevidst, skolelæreren fik »en lang næse«.

Nytårsaftnen var der ofte »sjoiv i gaden«, det sidste virkeår, da jeg var

syg, tog jeg kun havelågen af og satte den ind i bryggerset uden at låse døren. Nytårs morgen var lågen borte, men da jeg kiggede ud mod hegn, var den på plads. Se, det kan man da kalde nytårsaftens-service!!

I et af krigsårene vistnok i 1942 havde jeg i panden fået en fedtknude, som voksede stærkt, og det var nu ikke så rart for en lærer at have »horn i panden«. En læge i Køge prøvede forgæves at fjerne den, derfor skulle det 2. gang ske på amtssygehuset i Faxe. Jeg kørte om vinteren med Østsjællands jernbane til Faxe station, som lå et godt stykke fra byen, men køreturen var en bumpetur, hvilket skyldtes skinnelæggets ujævnhed og kørselsmateriellets kvalitet; en vittig passager mente dog, at årsagen var fyringen med stødbrænde, som brugtes i stedet for olie, der ikke kunne skaffes. Trætrødder eller træstød fra skovene blev hugget op og anvendt som brændsel i den påmonterede ovn eller gsgenerator. Efter ankomsten til Faxe erfarede jeg, at sygehuset lå ca. 1 ½ km i den modsatte side af byen. Vinteren var hård, og nogle steder var sneen føjet sammen i så store driver, at man havde måttet bruge »lad« for at få vejen farbar. Først blev sneen kastet så højt som muligt, og en anden kastede den fra »ladet« endnu højere op. - Jeg fik knuden fjernet, men inden tilbagekomsten til Køge havde blod fra såret farvet højre hornhinde rød. I Jernbanegade kom en beruset mand imod mig og råbte: - »Du har sgu fået en ordentlig een på sinkadusen, sikket et sæveøje!«

Fester

Ud over børneskolen har skolen altid været det centrale sted, hvor det kulturelle liv udfoldede sig: aftenhøjskole og aftenskole med de mange forskellige fag, ungdomsskole for unge landmænd, der kom fra flere sogne, kjolesyning, gymnastik, skydning, badminton, danseskole m.m., men skolen har også været ramme om mange fester, hvoraf et par, som jeg har medvirket ved, nævnes. I 1888 begyndte man at holde skolens juletræsfest, og den har været holdt hvert år siden. Vallø Stift ejede store jordområder i sognet, og måske derfor forarbejdede stiftsdamerne i flere år dejlige strikkede gaver, som de tog med i karetten, når de blev kørt til Lellinge, hvor de deltog i festen og uddelte gaverne. Senere købte et nedsat juletræsudvalg med læreren som formand legetøj til de små børn og nyttige ting, som var brugbare til de store børn, og denne tradition var gældende i

mange år. Efterhånden blev tilslutningen så stor, fordi mange unge også deltog, at festen måtte deles, og gymnastikforeningen påtog sig at holde julefest for de unge over 14 år.

Menighedsrådets julefest for de ældre skal også nævnes - denne blev holdt i mange år.

Skolekomedier opført på scenen i gymnastiksalen samlede altid så mange tilskuere, at der blev spillet »for fulde huse« to aftener. Men de fleste mennesker samledes dog udendørs i sommertiden.

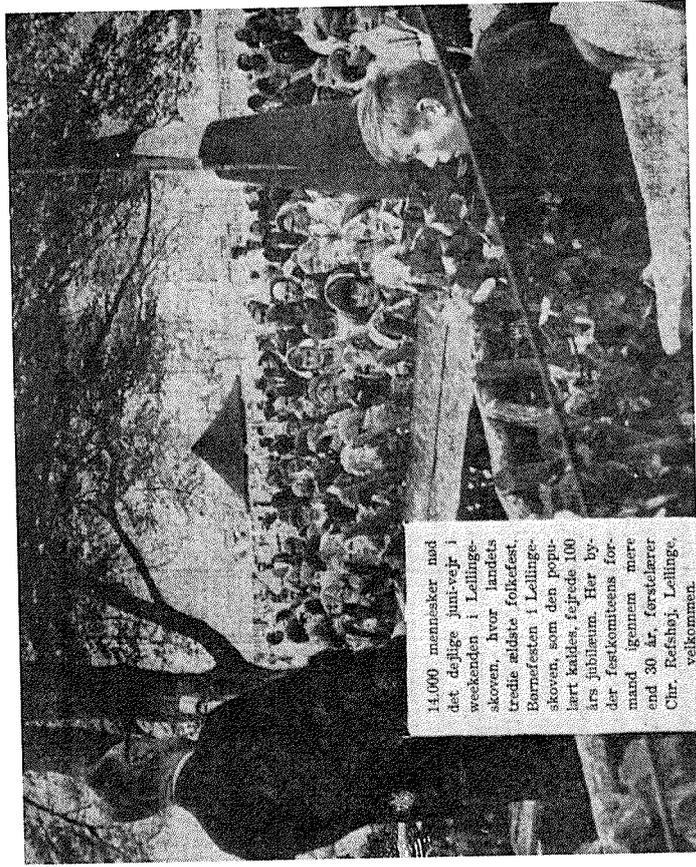
I det andet krigsår mødtes nogle beboere fra Lille Salby og Lellinge tilfældigt ved den store grusgrav ved Glentehøj lidt nord for Lellingskoven. Besættelsen af Danmark påvirkede vort sind, og vi talte også om, at denne grav eller store gryde omgivet af græsbevoksede skråninger var vel egnet til en dansk midsommerfest Sct. Hansaften, og næste år blev den første af mange vellykkede fester gennemført. Børnene sang, opførte eventyrspil, de unge kørte cykelringridning m.v., de voksne nød den medbragte termokaffe med brød samt is og varme pølser på de grønne skrænter og glædede sig over det store bål, hvorfra heksen fór ad Bloksbjerg til. Mange fakkelbærere, som stod øverst om gravens kant, var sammen med et pragtfuldt fyrværkeri en smuk markering af en dansk sommeraften og et par timers dans i denne forhøjede stemning. Der kom flere og flere deltagere hvert år, og efter en halv snes års forløb blev tilstrømningen så stor - flere tusinde - og parkeringsproblemerne så betydelige, at udvalget nødtvungent måtte holde op at arrangere festen.

Jeg har også haft den glæde at være medvirkende ved sygekassefesten, som holdtes 2. pinsedag i den smukke Lellingskov. Formålet med denne var at skabe et fond, der skulle anvendes til hjælp for medlemmer af Lellinge sygekasse, som f. eks. led af en langvarig sygdom. I de 30 år festen holdtes, var der ofte pæn årlig tilslutning, og af dens betydelige overskud fik ikke så få medlemmer gennem årene en værdifuld støtte, men da de sociale forhold blev bedre, var der ikke mere behov for den.

På Lellingskovens festplads har der i årenes løb været holdt mange fester bl.a. grundlovsfester med tale og sang, men den største og ældste fest, som har været holdt på pladsen, er Børnefesten, og den er tillige en af de ældste folkefester i sin art i Danmark, og nemlig derfor følger en nærmere omtale af den mere end hundredår gamle fest.

Børnefestens stiftere var lærer W. Hejlesen, Ølby, og lærer P. Peterson, Lellinge. I 1867 var disse to til lærermøde i Sorø 3. pinsedag, hvor der

blandt andet forhandlede om børneskovture, og da de kom hjem, aftalte de at gennemføre en skovtur i forening til Gl. Køgegårds Ås. Drengene var forsynede med en stor tromme og de fleste med flag. Der blev ekserceret og leget, og efter et hvil marcheredes til Grundtvigs grav, hvor nogle religiøse sange blev sunget, derefter marcheredes tilbage til ankomstpladsen, hvor børnene dansede i græsset til klokken 21, hvorefter man i militær orden gik ud af skoven og skiltes under hurra-råb. I 1868 og 69 gentoges disse skovture, og de forløb på lignende måde. 1870 samledes Hejlesen og Peterson første gang med deres skoler i Lellingskoven, og da var lærer R. Petersen, Ejby tillige med sin skole også med. Dette år var forældre med for første gang, og det opnåedes ved, at Hejlesen gik omkring til 26 gårdmænd i Ølby skoledistrikt og anmodede dem om at køre for børnene helst i høstvogn, så alle kunne komme med, og vel forsynede med mad-villige til, og det år var der musik med, idet en musiker fra Havdrup stillede

14.000 mennesker nød det dejlige juni-vejr i weekenden i Lellingskoven, hvor landets tredje ældste folkefest, Børnefesten i Lellingskoven, som den populært kaldes, fejrede 100 års jubilæum. Her byder festkomitéens formand igennem mere end 30 år, forstrelser Chr. Betschøi Lellinge, velkommen.

med et fem mands orkester. I 1871 havde Hejlesen og Peterson anbefalet festen på et lærermøde i Køge, og Herfølge, Lidemark og Dalby skoler samt disses lærere deltog også det år. Efter den tid voksede Børnefesten stærkt, og mange skoler i vid omkreds deltog.

Blandt præsterne, hvoraf de fleste ikke har taget synderlig del i festen, ja enkelte var modstandere, må særlig fremhæves pastor Becher, Herfølge, som hvert år selv kørte sin høstvogn stopfyldt med de børn, der havde vanskeligt ved at komme med, og gode madkurve medførte han altid.

Børnefesterne i 70'erne forløb omtrent således: Børnene samledes ved deres respektive skoler, og hver skole kom kørende i samlet vogntog enten til skovfogedhuset eller skovridergården. Læreren samlede drengene, og i militær orden gik man til skoven og blev modtaget af et opstillet musik-korps. Når alle var kommet, marcheredes festpladsen rundt, og drengene viste derefter gymnastik under Petersons ledelse. Når opvisningen var forbi, gik alle i samlet flok med musik i spidsen til limgravene, her dansede børnene en times tid og gik så tilbage til festpladsen, hvor madkurvene blev tømt, og der samledes penge ind til musikken og andre omkostninger. De ældre samledes nu til en bolle punch, og ved denne holdtes taler for fædrelandet, for skolen, børnene, lærerne, forældrene m. v., og kl. ca. 20 drog hver til sit under hurraråb og sang.

Da det var ret vanskeligt at finde en passende dag til festens afholdelse, besluttede de ledende, at dagen skulle være den 15. juni, som blev optaget i ferieplanen for omegnens skoler.

I løbet af de følgende år blev den fælles tur til Limgravene opgivet, og man holdt sig helt til festpladsen, hvor en lærer siddende i et træ fortalte eventyr, senere rejstes en talerstol ved den nordre ende. Som regel blev der holdt to eller tre korte taler oftest af lærere, ligesom der blev sunget en del fædrelandssange. Det blev skik, at børnene dansede på et anskaffet dansegulv, og kagetelte og gynger hørte nu også med til »det faste inventar«. Børnene dansede et par timer til kl. 20, hvorefter den voksne ungdom dansede til kl. 23, men de voksne skulle betale entre til dansegulvet, og børnene måtte nøjes med at kigge og klappe i hænderne til en hvirvlende svejrit.

I de sidste snes år før århundredskiftet var deltagelsen meget stor gennemsnitlig anslået til mindst 8000.

Vejret har naturligvis altid indvirket på tilslutningen, og af beremningerne om festerne fra 1900 til 1966 fremgår, at der altid har været mange,

selv om vejret ikke var helt godt. I 1911 var der på kroen, skovridergården og i skoven 478 køretøjer, og i de følgende ti år var det hvert år både tørt og varmt, derfor dannedes mundheldet: »Bliver det ikke sommer og tørvejr før, så bliver det til Børnefesten!«

Østsjællands Folkeblad skrev i 1922: »Et overvældende besøg - en uoverskuelig kæde af vogne, cykler og biler med hvirvlende støvhaler gled ad landevejen mod Lellingeskovens festplads, hvor menneskemyllderet spredtes i det grønne, og det er ingen overdrivelse, når man siger, at skoven var tætpakket af sommerklædte folk. Det var en strålende fest begunstiget af det smukkeste vejr. Der var over 500 vogne og 3000 cykler på pladsen.«

I 1923 var det lige omvendt, sommeren var kold og regnfuld, det regnede hele dagen, og festpladsen var ufrekommelig på grund af pløje og vand. Indtil 1940 var det oftest fortrinligt vejr; i 1930 da festen holdtes en søndag, var der ca. 15000 mennesker.

I tiåret var 1940 til 50 var det så godt som dårligt vejr hvert år, og et andet udtryk dannedes: »Får vi ikke regn før, så får vi da til Børnefesten!« Siden da har det været tørt og lunt, som man ønsker ved en stor friluftsfest. I 1958 deltog 10.000, og mange hundrede biler kørte til og fra. Den store trafik begyndte ved 13-tiden og varede til godt 20-tiden.

Underholdningen har været varierende, men tale og trykte sange har altid hørt med i programmet. Endvidere kan nævnes tryllekunst og artist-optræden, dygtige herre- og damegymnaster, sangkor og folkedans, modelflyvning og hundepvisning m.m. Farbror Svend har i mange år på udmærket måde underholdt en stor børne- og voksenforsamling.

Tidligere blev udgrifterne dækkede dels ved studeafgift og dels ved frivillige bidrag, men grundet på stadig stigende udgifter blev det nødvendigt at tage en mindre entre af voksne.

Da festen tidligt fik så stor tilslutning, nedsattes et udvalg, som skulle medvirke ved tilrettelæggelse, opsyn og lignende. Agtede mænd i flere sogne var medlemmer af dette udvalg. Lærer Peterson, Lellinge, var den første formand, min forgænger lærer Andersen var formand i 40 år, og jeg var det i 33 år.

At en friluftsfest kan holde 100 års jubilæum, hører til sjældenhederne, og derfor besluttede udvalget at markere dette med en to dages fest, og det blev en succesfuld markering. 15.000 mennesker fra hele Østsjælland, børn og voksne i alle aldre besøgte den særprægede fest, hvor Køges

ved et stengærde, som omkransede en lille skrænt, og på en egetræs-låge stod der følgende:

*Lad for os, som på dig tro,
livets blomster overgro
gravens mørke tilje!
Og ved kirkegårdens port
vift fra os hver skygge sort
med din hvide lilje.*

Det var altså en kirkegård anlagt på grænsen mellem mark og skov. Så vi over det lave stengærde, fortalte gravstene om begravelser i skrænten, og blomsterne på gravene vidnede om, at nænsomme hænder stadig værnedes om minderne. Efter at have dvælet en stund ved »Dødens Have« fulgte vi stien mod nord langs åen. Den havde et bugtet løb, og der var ikke så meget vand i den forår og sommer, men ved vintertide, når tøbruddet rigtigt begyndte, kunne strømmen blive så stærk, at broerne ofte flyttedes langt. I tidens løb havde åen flere steder gravet sig langt ned, og erosion af de skovbevoksede skrånninger var synlige mange steder, fordi sand og muld fjernedes fra rødderne, så træerne gled og hældte ud over den. Vi kunne også se, at ålejet var flyttet, hvilket fortalte noget om rindende vands evne til at forandre jordoverfladen. På en naturlig platform var der en bæk, hvorpå vi kunne sætte os og nyde den første storslåede udsigt, og mens droslen sang, skovskaden skræppede og skovduen kurrede i trætoppene højt over vort hoved, fremhævedes idyllen af det klukkende vand.

Vi gik videre og passerede kort efter bro nr. 2, her var der en naturlig kilde, hvorfra vandet vældede op af jorden og løb ud i åen, men kilden var forlængst standset, derefter fortsatte vi op ad trapperne i den stejle ler-skrænt og gik hen til rækværket. Mange mennesker har stået her, set ned i åen og lyttet til dens rislen, mens solens stråler tittede ned mellem bøgens lyse blade og sagt til sig selv og andre: - »Hvor er her dog skønt!«

Det er ikke underligt, at fotografer i begejstring over denne enestående naturskønhed har taget mange billeder med eller uden farver, og at mange malere gennem årtier har hentet smukke motiver, som findes i mange danske hjem.

Det var svært at løsrive sig fra stedet, men vi måtte dog videre, idet vi først tog en lille afstikker et par hundrede meter mod syd til Lellingsko-

borgmester Aage Sund - efter 1966 også Lellings borgmester - talte. Blandt festdeltagerne var adskillige ældre, nogle langvejs fra, på over 80 år, som havde været nogenlunde faste gæster ved de årlige Børnefester.

Det siddende udvalgs medlemmer var blevet til års, og yngre folk trådte nu til afløsning. Lellinge gymnastik- og idrætsforening har overtaget arrangementet og med stor succes ledet festen i et nyt sekel.

To gange i de første hundrede år er der sket afløsning. Da der i 1904 var mund- og klovsyge på egnen, forbød politimesteren »den store sammenstimten«. I 1940 blev der heller ingen fest på grund af tyskernes tilstedeværelse, dog var vejret godt, og mange havde traditionen tro taget madkurven med i skoven. I de følgende krigsår fik vi lov at holde festerne på den betingelse, at der ikke provokeredes mod den tyske værnemagt.

Køge Å gennem Lellinge skov

Foruden Børnefesten har Køge å gennem Lellinge skov gjort egnen kendt viden om. I min studietid på Vordingborg seminarium sørgede dygtige lærere for, at eleverne også fik geologisk viden, og jeg var dengang med på eksursionsbesøg ved grønlandsstenen, som foruden i Lellinge å kun findes to steder i Danmark så nær overfladen, men da vidste jeg ikke, at der kun var to km til mit fremtidige virkested.

I årene fra 1935 til 69 har jeg ofte enten alene eller i følge med store elever gået langs åen og er hver gang blevet en oplevelse rigere. Hvis man begynder spadsereturen, hvor åen løber ind i skoven og følger den nordre sti et par kilometer mod øst med en enkelt afstikker til festpladsen, oplever man en så smuk natur, hvis lige kun findes få steder i Danmark. For selvom der findes mange naturskønne vandløb, indtager åen gennem Lellinge skov afgjort en meget fremskudt plads - for hvor finder man mæge til ådal.

Smukkest er turen vel nok en solrig forårsdag, når bøgetræerne lige er sprunget ud, og den hvide anemone og den gule kodriver som et broget tæppe dækker skovbunden.

Da vandstanden i de senere år dels er sænket, og tørkeperioder har medført ugunstige nedbørsforhold, har den mindre vandstand formindsket fiskebestanden og bevirket, at vandstæren og isfluglen er sjældne. Der har vel også været andre problemer, der berettes i det følgende om en vandring en forårsdag for ca. 15 år siden. Vi gik over den første af flere broer og stod

vens festplads. En plads, der var omgivet af høje slanke bøgetræer, ege-træer fandtes med ret stor afstand på pladsen og gav fornøden skygge en varm dag. Her var faste borde og bænke, og mange fra nær og fjern var i årenes løb som børn eller voksne kommet her. Efter at have forladt festpladsen gik turen tilbage til åen, her standsede vi på broen og betragtede småfiskene i vandet og skøjteløberne i deres travle færd på vandoverfladen. Da åen var et af de få gode ørredvande på Sjælland, gik havørreden op i den og lagde æggene, hvor der var sand og stenbund, og gedderne legede i forårstiden. Men for at øge fiskebestanden udsattes hvert år flere tusinde små havørreder på 15 - 18 cm længde, mange af disse ville gå ud på dybere vand i Køge Bugt, hvor der var mere mad, og efter nogle års ophold der vende tilbage. Et konsortium havde fiskeretten.

Så vi op ad skrænten mod nord, droges tanker til en vinterdag med sne, - sikken kæltetur, man kunne få, da skrænten var jævnt skrånende!! Et par hundrede meter fremme kom vi så til den geologiske seværdighed, som har gjort åen kendt overalt i vort land, nemlig den meget sjældne Grønsandsten. Det var og er det eneste sted på Sjælland, hvor man let kan se den og studere den. Det er en temmelig blød, kalkholdig grågrøn eller blågrøn sandsten, som er aflejret i et ret dybt hav. Geologerne henfører dens tilblivelse til tertiærtiden, den jordperiode, der gik forud for istiden. Den er lagdelt, nogle lag er løse og bløde, andre så hårde og faste, at stenen har været anvendt som byggemateriale. I Ejby kirke er der et ejendommeligt relief udhugget i Grønsandsten: - En lindorm med sammenfoldede vinger, lange spinkle forben, en lang bugtet hale, hvis spids deler sig i fem hvæsende orme. Hovedet har små øren, et stort øje og en spillende tunge, der minder om vikingetidens dragehoveder.

Vi tog sko og strømper af og gik ned i åen, vandstanden var lav her, fordi bredden var ret stor. Åbunden føltes jævn og hård som et gulv, det var Grønsandstenen, der dannede gulvet. En løs sten kunne let findes i vanden, ja, endog en som var så blød, at den kunne sønderdeles med en kniv, og fjernes den smuldrede og nedskyllede jord fra brinkerne, sås den tydeligt både med lagdelinger og forsteninger fra dannelsesperioden for flere millioner år siden.

Mens vi stod med stenen i hånden, opdagede vi, at der var smådyr på den, for i åen var så rig en dyreverden af insektlarver, igler, snegle m.v., at man ikke behøvede at tage ret mange sten op, før det konstateredes, at værfuellarver fandtes i stort antal. Dens larvetid er jo ejendommelig. Den

bor i et rør, som den danner af små sten, sneglehuse og pinde. Puppen bliver inde i røret, til værfluen kommer ud af puppehylsteret.

Efter disse studier på åstedet i bogstavelig forstand fulgte vi stien op ad skrænten, der var trapper, hvor den var for stejl, og der var rækværk foroven, hvor et sådant måtte anses for påkrævet. Børn kan være dristige, og det er sket, at en og anden har prøvet at gå den nærmeste vej nemlig den omtrent lodrette og har mistet modet på halvvejen og er hentet op eller ned af en voksen.

Da vi var kommet op på den sikre side af rækværket, så vi ud over frugtbare marker mod nord med den fredede Glentevej i baggrunden, mod øst sås Lellinge ferskvandsfiskeri, det største i sin art på Sjælland, og mod syd så vi over det dybt nedskårne åleje, flankeret af høje slanke bøgestammer. Øjet mødte igen et enestående stykke dansk natur. Atter måtte vi løsrive os fra noget skønt og gik ned i ådalen, og kort efter passeredes den tredje bro. Selv om åen blev rensset hvert år, bevirkede storme, at grene og pinde var faldet i vandet og med strømmen ført bort, men her ved broen var der mange småsten, som holdt på pindene, og det bevirkede, at vandets klukken var ret kraftig. Den norske nøkken - et overnaturligt væsen - kunne såmænd godt opholde sig i strømhvirvlernes skumtoppe. Ved at fortsætte ad stien kom vi til limgravene, hvor der i tidligere tid blev optaget limsten, en stenart, der dannedes før Grønsandstenen. Terrænet var meget særpræget med træbevoksede bakker og dale og derfor indbydende for børn til legen »røvere og soldater«, men det måtte de ikke af hensyn til de mange rugende fugle.

Vi sluttede vor vandring ved den fjerde bro, og idet øjet fulgte åens bugtninger til den femte bro langs den sydlige side af Rødbøgengen - navnet efter en pragtfuld fritstående rødbyg omgivet af forårets smukke flora - og mens guldsmede i hurtigt flugt gled hen over de store »skræppe skove« dannet af hestehovs kæmpemæssige blade, og myg fløj lavt over åen, forlod vi den.

Andre skovture

Det er sket nogle gange, at jeg en dejlig forårsdag har efterkommet store børns ønsker om en cykeltur i de omliggende skove, og på en sådan har vi besøgt den syvstammede hængebøg og de gamle ege. For en snes år siden,

da jeg besøgte egene, var de endnu i live og er det måske stadig. Majhægen blomstrede og sendte sin særegne duft til de flere århundrede gamle træer. I det ene boede efter sigende den store flagspætte og den store hornugle, og de havde uden huslige episoder boet i det næsten udgåede og halvrådnede træ i flere år, og til det andet knytter sig en personlig erindring. Træet, der var hult, havde en smal indgang ved jorden, hvor barken var rådnet bort, og et barn kunne krybe gennem hullet, tre børn kunne være inde i træet på en gang og se den blå himmel foroven. Det lykkedes et par drenge at kravle op gennem træet og kravle ned på den udvendige side, en tredje dreng, der ikke var åleslank, forsøgte også, men sad fast i røret. Nu var gode råd dyre, for jeg kunne ikke passere indgangshullet og hjælpe drengen løs, men med besvær lykkedes det heldigvis efter flere forsøg for en stor dreng, som foroven pressede ham nedad, og en mindre inde i træet med tag i hans ben at få ham ned, og derefter blev indgang i det gamle træ ikke mere tilladt. Efter at have spist skovsyre, som voksede ved bøgetræernes fod og plukket blomster til mor, forlod vi området omkring de gamle øge.

Tilbageblik

Når man lader tankerne passere fra barndom til alderdom, er der på mange områder sket store forandringer i den mellemliggende tid.

Jeg husker, at far og morbror omkring 1913 købte hver en cykel, og at far under cykleøvelser på en ujævn vej væltede ned i en grøft og brækkede skinnebenet med et langt sygehusophold i Vamdrup til følge. Han cyklede aldrig mere. Min morbror var mere heldig, han væltede vel nok nu og da under indlæringen af cyklekunsten, men tog ingen skade, det gjorde cyklen dagsøvn, cyklen stod i skyggen og fristede mig til at forsøge en køretur, det lykkedes, skønt jeg ikke kunne komme over stangen, men med det ene ben under denne, kunne jeg i skrå stilling træde de store pedalarmer rundt, men havde grundet på den unormale stilling ikke fornøden magt over styringen, og da farten blev for stor ned ad en hullet vej, væltede jeg, hvorved den ene pedalarm bøjedes og kunne ikke komme forbi understellet, det var altså umuligt at cykle mere, derfor satte jeg cyklen på plads, senere fik jeg nok en fortjent afstraffelse. Når man ser de hundreder af motorkøretøjer: biler, knallerter m. v. som hver dag kører gennem Lellinge

på gode veje, så er udviklingen i befordringsmæssig henseende bekræftet.

Til fars løn hørte også offer og accidençer, d. v. s. tilfældig indtægt. Inden hver højtid skrev far offersedler til beboerne: grå sedler til præstens offer og røde til hans eget offer. Når sedlerne sammenlukkede kom retur som regel med skolebørnene eller efter offergang i kirken, var det spændende at se, hvad de indeholdt. Nogle indeholdt lidt, andre endnu mindre, det kunne skyldes fattigdom, men det kunne da også skyldes nærighed eller provokation, for alle syntes ej heller dengang lige godt om lærer og præst, og det kunne vises ved offergaven, som heldigvis forlængst er afskaffet.

Det er da rigtigt, at en dygtig og pligtfuldende landsbylærer tit har sat sit gode præg på en egn, men alligevel kunne det ske, at nogle beboere syntes, at nu fik læreren for megen indflydelse på deres bekostning, og derfor burde han udskiftes, det kunne ske ved hjælp af en »Adresse« mod ham. Jeg hørte engang en beretning om en lærer, der af sognerådsformanden blev anmodet om at søge et andet embede. Det ville han nok, men for at få et sådant måtte han da have en anbefaling. For nu at være sikker på, at læreren kunne få et andet embede, var det nok nødvendigt med en god anbefaling, som også blev skrevet. Da læreren hentede den og læste den, sagde han: - »Nå, I er så glade ved min gerning - ja, så bliver jeg!!«

I Lellinge sogn har foreningslivet gennem årene som så mange andre steder været på bølgetooppen og i bølgedalen. Takket være dygtige ledere var tilslutningen til gymnastik og folkedans ofte stor, men i de senere år er dog sket en vis stagnation. Skytteforeningen, som i flere år havde sovet tornerosesøvn, vågnede op og har været meget aktiv både på 15 m skydebanen anlagt i skolens beskyttelsesrum og på 50 m skydebanen i Lille Salby.

Unge mennesker har altid haft trang til motion, udfoldelse og spænding, derfor legede de med den runde læderkugle, hvor de kunne få tilladelse, men det var jo bedst, hvis der var en fodboldbane. I 1945 fik man lov at påbegynde arbejdet på en idrætsplads, og der blev taget fat med frivillig arbejdskraft. Efter tre års forløb var pladsen planeret og et smukt stadion anlagt, her var fodbold- og håndboldbane, springgrave og løbebane, og idrætsforeningens unge samt skolens børn har brugt pladsen flittigt. Det var en mærkedag, da Køges kendte politimester Vagn Bro i overværelse af mange tilhørere foretog indvielsen, derefter fulgte de mange aktiviteter, hvoraf kan nævnes en humoristisk fodboldkamp med deltagelse fra sogneråd, brugsbestyrelse, tjenestemænd og andre borgere. Målmændene

mødte med hørkurve til at fange bolden i, og i kampens hede vankede der nogle knubs, mine tær på højre fod var efter kampen helt mørkeblå, hvem der vandt, blev vist aldrig opklaret, men nogle mente, at dysten endte uafgjort. Det gjorde den efterfølgende ikke, Da Lellinge holdt forstærket med Køge-spillere tabte til det dengang kendte landsbyhold fra Døllefeldede-Musse.

Gadekæret er forlængst væk, og vejen er rettet ud, så den kan tage den store gennemgående trafik, men byggeriet i sognet har ikke været ekspansionsagtigt som i mange sogne.

Af begivenheder i forbindelse med skolebørn vil jeg fremdrage følgende: I 1949 blev der, da udstillingen »Skibet« holdtes i Forum, udskrevet en landskonkurrence blandt folkeskolens elever over emnet »Danmarks skibsbygning gennem tiderne«. En elev fra Lellinge skole fik 2. præmie, som bestod af et kontant beløb foruden dagsbesøg samt overværelse af en stabelfløbning - søsætning - af nybygning på Burmeister og Wains værft, og det tilføjes, at hans lærer blev indbudt som ledsager. Vi blev hentet og hjembragt i en af selskabets privatbiler, deltog i en frokost, fik forevist de forskellige afdelinger, overværede søsætningen af et kendt skib og var med ved den efterfølgende reception tillige med skibets islandske gudmoder og mange andre. Efter fotografering til dagbladene fik vi en sejltur og besøgte B & W's museum. I 1960 deltog 7. klasses elever i en stilekonkurrence om Bornholm, Østersøens Perle, en af disse stile blev bedømt som værende blandt de ti bedste. Pigen modtog en pengepræmie, og hendes lærer modtog et fint stykke bornholmsk keramik. Af mange tusinde stile om emnet »Fra såsæd til dagligt brød« var en elev også blandt præmietagerne.

På rejser med de store børn har jeg oplevet og set meget, som har gjort blivende indtryk, bl.a. var J. Skovgaards udsmykning af Viborg domkirke en oplevelse for os, men det største kunstværk, jeg har set, er Michelangelos udsmykning af det Sixtinske kapel i Rom, og man forstår, at hans fresker er blevet lovprist gennem mange år.

Foruden lokale tillidshverv har jeg i en årrække været medlem af »Udvalget for skoleidræt i Præstø amt«, og her været medvirkende ved gymnastik- og idrætsstævner, hvori sanglege og folkedans også var på programmet. Da jeg havde været lærer i Lellinge i 25 år, holdtes en uforglemmelig fest med 225 deltagere, eller så mange, som gymnastiksalen kunne rumme.

Skolen har altid været det kulturelle centrum i sognet, for år tilbage blev mange mindre skoler nedlagt og børnene transporteret til store centralsko-

ler med flere begrundelser: - i de store skoler fik man bedst udnyttelse af de mange dyre hjælpemidler, - en mindre god lærers virke blev opvejet af flere gode lærere o.s.v. Men de mindre skoler har haft store fordele, da kontakten mellem skole og hjem ofte var god, og børnene følte sig ikke så fremmede for hinanden som i de store skoler. Jeg har haft den glæde at have undervist mange dygtige og velbegavede elever og at have levet og virket i et landligt miljø, hvor man som lærer og kirkejener har deltaget i beboernes sorger og glæder, og det har været af værdi for mig. Der har altid været debat om skolen og dens problemer, fordi berøringsfladen mellem hjem og skole er stor, men der er sket så store forandringer inden for skolens verden, at man synes tidens hjul er løbet for stærkt.

Som pensionist har der været lejlighed til at beskæftige mig med personalthistorie.

Træk af Lellinge sognehistorie

Fire år før kommunalreformens gennemførelse blev Lellinge kommune indlemmet i Køge kommune, men selv om sognet ophørte at eksistere den 1. april 1966, så fortæller de mange skrivelser og dokumenter fra 1822 i rigt mål om, at de mennesker, som i de forløbne år har påtaget sig at varetage beboernes vel i overensstemmelse med gældende love, har gjort det på en udmærket måde. Disse gamle skrivelser fortæller også et og andet om stort og småt fra en svunden tid i et landsogn. At fremdrage beretninger fra hele perioden vil nok blive for omfattende, derfor berettes i korthed om noget, der er sket i periodens sidste del - d.v.s. i ca. 100 år.

Fra 1875 holdtes sognerådsmøderne den anden onsdag i hvert kvartal, og ved disse modtoges skatterne, endvidere var der møde sidste onsdag i februar og første onsdag i november, og når det var særligt påkrævet, holdtes ekstraordinære møder. Rådet bestod af fem mandlige medlemmer.

De emner, der oftest var på dagsordenen, var tilskud til »De fattiges kasse«, vejreparationer og skolevæsenet. Således vedtoges det på et møde, at når skole- eller fattigbrønde skulle hentes, bestod et læs af en halv favn bølgebrænde eller lignende. Der fremkom også nu og da klager over for høj skatteansættelse, de blev som regel afvist, dog skete det, at klagerne fik et nedslag i skatten på en krone eller to, nu må man erindre sig, at en krone virkelig betød noget under 70'ernes landbrugskrise. Skolemulkter

for ulovlige forsømmelser: 6 øre pr. dag blev idømt ved alle ordinære møder, men i 1879 var de så hyppige, at straffebølet blev fordoblet. I 1880 solgtes vejgræsset for 29 kr., hvilket var et anseeligt beløb. En forsørgsplan for sognets enker og gamle blev godkendt hvert år, og i denne anførtes, hvor meget hver skulle have i penge og naturalier. Ordningen var gældende i flere årtier. I 1895 sluttedes oldenborreindsamlingen den 6. juni, den havde da været i 25 dage og kostet kommunen 181 kr. 72 øre for indsamling af 570 kg af de skadelige insekter.

Skatterne indbragte ikke meget, og andre indtægter udover disse gjorde det heller ikke. En del gammelt brænde solgtes i 1895 for 85 øre. Udgifter f. eks. til vejarbejde var ikke store på grund af påhvillende pligtkørsel og gratis udjævning af fyld i hullerne, men det var alligevel nødvendigt at være påpasselig, derfor blev der tit givet afslag på ansøgninger af økonomisk art. »De fattiges kasse« fik dog gennem mange år et tilskud på 50 kr. årlig.

Af betydelige vedtagelser i dette århundrede kan nævnes, at udvalget for en forbrugsforening i 1909 købte den gamle skole, hvorefter den nuværende hovedskole blev opført. Grundet på stærkt stigende børnetal blev i 1919 udarbejdet tegning og opført en forskole, og den 20. april indviedes denne af provst Oksen, Herfølge. I 1945 meddelte arbejdsministeriet, at arbejdet med idrætspladsen måtte påbegyndes, og i 1950 blev det vedtaget, at kommunen skulle afholde udgifterne til køb af materialer til opførelse af et klubhus, otte år efter holdtes licitation på tilbygning samt installation af tekniske installationer ved skolen, og senere byggedes endnu to lærerboliger. Efterhånden som de kommunale opgaver blev flere og mere tidskrævende, blev der pr. 1. april 1938 ansat en bogholder, og der indførtes faste ugentlige kontordage.

Af mindre betydelige vedtagelser for nutidsmennesker kan nævnes, at i 1912 fik en læge i Køge tilladelse til at foretage automobilkørsel på den strækning af Køge-Ringsted landevej, som førte gennem Lellinge sogn, men kun i tidsrummet fra 15. august til 1. maj og kun i forbindelse med sygebesøg.

Kun to kvinder har i kortere tid haft sæde i de skiftende sogneråd, og en mand, slagtermester Christian Bøttcher har beklædt formandsposten fra 1907 til 1933. I forrige og langt ind i det 20. århundrede har Lellinge sogn været landpræget, og sognerådet har bestået af landmænd valgt af de højstbeskattede, men med befordringsmidlernes rivende udvikling er der sket så store forandringer i samfundsstrukturen, at disse har medført en

stærk tiltagende forbindelse med Køge. Sognerådet gav eenstemmig tilslutning til sammenlægning med den store nabokommune, hvor mange fra Lellinge sogn har været og stadig er beskæftigede.

Under landbrugskrisen først i trediverne sendte en gårdmand to køer til det ugentlige marked i København, handelen var næsten gået i stå, derfor blev de ikke solgt, men »stod over« til næste uges marked, da de blev solgt, men salgsprisen kunne ikke dække transport- og opholdsudgifter, og da gårdmanden fik besked om at betale det skyldige beløb, svarede han: »Penge har jeg ikke, men I kan få en ko mere«.

En husmand, som altid havde arbejdet på store gårde, fortalte, at af herregårdsarbejdet i hans ungdom hørte læsning af gødningsvogne til det strengeste, og man var meget træt om aftenen efter en streng arbejdsdag. »Men nu«, sagde han, »er det en leg, man sidder på sin bagdel og styrer læssegrabben på de moderne maskiner ved at trykke på en knap eller berøre en stang!«

En gammel skovarbejder fortalte, at man i brydningsårene omkring århundredeskiftet mellem Højre og Venstre tilbød gratis kørsel til et fjernliggende valgsted, hvis man stemte på Højre, men arbejderen var sig politisk bevidst - og gik den lange vej.

Det skal bemærkes, at der ved Lellinge skole i mere end hundrede år kun har været tre skoleledere.

Slutning

Denne erindringsbog begyndte med omtalen af det gamle hus i Donslund og kan passende sluttet med skolens gamle nabogård, som Lellinge beboere har fortalt om. Træværket i denne var fra den tid, da søm ikke brugtes, men tilhugne pinde anvendtes i stedet for, gulvene var lærstampede, og der var som i alle gamle gårde en øvestue eller den fine stue, som kun brugtes ved højtidelige lejligheder.

Den gamle gård havde værnet om flere slægtled og givet hygge og barndoms minder til dem, der gennem den lave dør drog ud i den barske verden for at bevare minderne om hjemlivet i Lellinge by. Nu er gården forsvunden, murene er revet ned og ført bort, og brønden er sløjftet. Et smukt anlæg findes på det sted, hvor arneilden engang blussede, og vuggen

gyngede det spæde barn, mens moderens sang lød gennem de små vinduer i den stille sensommerkvæld. Ingen tænker i dag på, at det egentligt er et helligt sted, hvor mennesker har levet i lyst og nød, hvor spæde skrig har forkyndt, at liv blev sat ind i slægters tog over jord, hvor ynglingen har gået mellem havens buske og drømt ungdommens skønne drømme, hvor mand og hustru med flid har øvet dagens gerning, og hvor oldingen har levet sin livsaften og forberedt sig på at skulle se evighedsens strand.

Jeg er vel vidende om, at minderne om den gamle gård i Lellinge har lighedspunkter med mange bosteder fra svundne tider, dog kan det være tankevækkende at dvæle ved disse minder i en fortravlet tid.

FOLK FORTÆLLER NR. 1

VIGGO KLAUSEN

»SÅDAN VAR DET PÅ LANDET
I TYVERNE«

ERINDRINGSERIEN «FOLK FORTÆLLER» NR. 1
UDGIVET AF FOLKEMINNER
FORENINGEN DEN 1. JULI 1979

Viggo Klausen beskriver på en jordnær og spændende måde livet og forholdene for landboprotariatet, hvorledes forholdet var indbyrdes mellem folkene, hvorledes forholdet var til de overordnede, overfodermesteren, forvalteren osv. Han beskriver det daglige liv og den årlige cyklus i marken, såtid, høst, roesæson, efterårs- og vinterarbejde og arbejdet med dyrene, der havde en stor plads i hans hjerte. Der fortæles om sammenholdet mellem »børsterne«, som de vandrende landarbejdere lidt nedvurderende kaldtes. Han fortæller om gårde, hvor proprietæren var en tyrant og behandlede folkene efter forgodtbefindende, og han fortæller om gårde, hvor husbonden ikke blandede sig i det daglige arbejde, og hvor arbejdet gik roligt og stille. Alt i alt er Viggo Klausens erindringer et udmærket tidsbillede og portræt af de mange tusinder, der måtte arbejde under ringe kår i landbruget. De tusinder der få årtier senere blev overflødige, da den enorme teknologiske udvikling i landbruget satte ind, især efter 2. verdenskrig.

Viggo Klausen: »Sådan var det på landet i tyverne«. Foreningen Danmarks Folkeminders erindringsserie »Folk fortæller« nr. 1, 40 sider. ISBN 87-980428-5-8
Pris: 20 kr. (Medlemspris: 15 kr.).

FOLK FORTÆLLER NR. 2

KIRSTEN MELCHJORSSEN
»PEDER BØJE«

ERINDRINGSERIEN «FOLK FORTÆLLER» NR. 2
UDGIVET AF FOLKEMINNER
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER
NOVEMBER 1979

Med en utrolig hukommelse beretter den 95-årige Peder Søren Anton Pedersen om sit lange liv som sømand, bonde i syvendegeneration på »Pilegården« og aktiv bjærgert ved 28 strandinger på de frygtede rev omkring Læsø. Han portrætterer miljøet og mennesker bl. a. Læsøkvinden, der foruden arbejdet i hjemmet også måtte slide i marken, da de fleste af mændene sejlede i lang fart og kun var hjemme i vintersæsonen.

Den daglige tilværelse som bonde var uden de store afvekslinger, men Peder Bøjes »andet« liv som bjærgert bød til gengæld på dramatiske oplevelser, som han kan fortælle om i timevis. Men Peder Bøjes erindringer er ikke kun dramatiske højdepunkter, det er også en god fortællers beretning om et isoleret samfunds folkeliv, traditioner, overtro og åndsliv og frem for alt en beskrivelse af menneskers tilværelse og arbejde i et samfund helt underlagt naturens betingelser gennem de sidste 150 år - dels hvad han selv husker, og dels hvad han har fået fortalt af sine forældre.

Kirsten Melchjorsen: »Peder Bøje - 95 år på en Kattegatø«. Foreningen Danmarks Folkeminders erindringsserie »Folk fortæller« nr. 2, 60 sider, 21 illustrationer. ISBN 87-980428-9-0
Pris: 30 kr. (Medlemspris: 20 kr.).

Refshøj, Chr.
En gammel skolemester fortæller

vma
99.4 Refshøj, Chr.

ROSKILDE BIBLIOTEK

ISBN 87-87897-48-2
ISSN 0106-9322